

MASARYKOVA UNIVERZITA

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra Filozofie

Učitelství základů společenských věd pro střední školy

Bc. Vojtěch Ondráček

**Současná podoba globalizace a jejích sociálních dopadů v české společnosti
(vytvoření učebního textu pro střední školy)**

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Dušan Lužný, Dr.

2015

*Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval
samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.*

.....

Poděkování:

Tímto bych chtěl poděkovat vedoucímu této diplomové práce, doc. PhDr. Dušanovi Lužnému, Dr. za vedení, velkou trpělivost, cenné připomínky a odbornou pomoc.

OBSAH

1 DISKURS A KATEGORIZACE GLOBALIZACE.....	10
1.1 Diskurs Globalizace – vývoj a současný stav.....	10
1.1.1 Globalizace jako předmět autonomních disciplín	10
1.1.1.1 Sociologická perspektiva.....	11
1.1.1.2 Politologická perspektiva.....	11
1.1.1.3 Ekonomická perspektiva.....	12
1.1.1.4 Komunikační/kulturní perspektiva.....	12
1.1.1.5 Filosoficko-etická perspektiva.....	13
1.1.1.6 Environmentálně-ekologická perspektiva.....	13
1.1.2 Interdisciplinární přístup ke globalizaci.....	13
1.2 Vývoj a historie debaty o globalizaci.....	14
1.2.1 Vznik a užívání konceptu globalizace.....	14
1.2.2. Česká debata o globalizaci.....	15
1.3 Kategorizace globalizace.....	16
1.3.1 Epistemologické reflexe globalizace.....	16
1.3.1.1 Globalismus.....	16
1.3.1.2 Antiglobalismus.....	17
1.3.1.3 Kritika jednostranného výkladu globalizace.....	18
1.3.1.4 Sociologie globalizace a globální sociologie.....	18
1.3.2 Podle časového charakteru (kontinualita/diskontinualita).....	19
1.3.2.1 Globalizace jako pokračování.....	20
1.3.2.2 Globalizace jako nová časoprostorová dynamika.....	22
1.3.3 Podle hodnocení.....	22
1.3.3.1 Pozitivní (globalofilie).....	22

1.3.3.2. Negativní (globalofobie).....	23
2 TEORETICKÁ REFLEXE SOUČASNÉ GLOBALIZACE.....	25
2.1 Definice globalizace.....	25
2.2 Definice současné globalizace prostřednictvím kategorických antagonismů.....	26
2.2.1 Časo-prostorová restrukturalizace.....	27
2.2.1.1 Časoprostorová komprese.....	27
2.2.1.2 Prostorová transformace.....	28
2.2.1.2.1 Prostory omezené a omezující.....	29
2.2.1.2.2 Globální města.....	30
2.2.2 Dynamika globalizace – toky, proudy, bariéry.....	30
2.2.2.1 Toky a Proudly.....	31
2.2.2.2 Bariéry a Limity.....	33
2.2.3 Mocenská a sociální integrace/asymetrie.....	34
2.2.3.1 Mobilita jako stratifikační faktor globalizace.....	34
2.2.3.2 Politická moc ekonomie.....	36
2.2.4 Globální standardizace/diverzifikace kultury.....	36
2.2.4.1 Kulturní homogenizace.....	37
2.2.4.2 McDonaldizace společnosti.....	38
2.2.4.3 Heterogenní diverzifikace světa.....	40
2.2.5 Problematika role národního státu v globalizaci.....	41
2.2.5.1 Národní stát jako produkt i demiurg modernity.....	41
2.2.5.2 Ztráta moci a problém legitimacy národních států.....	42
2.2.5.3 Smrt státu jako neoliberální doktrína.....	43
2.2.5.4 Transnacionální charakter globalizace.....	44
2.2.5.5 Současná role národních států v globalizaci.....	45
2.2.6 Organizace a individua v éře globálních rizik.....	46
2.2.6.1 Individualizace.....	46

2.2.6.2 Globální rizika.....	48
2.2.6.3 Ekologické problémy.....	48
2.2.7 Globální nerovnosti ve vztahu kapitálu a práce.....	49
2.2.7.1 Ekonomická transformace kapitalistické produkce.....	51
2.2.7.2 Proměna charakteru práce.....	51
3 GLOBALIZACE V UČEBNÍCÍCH ZSV.....	54
3.1. Předmět globalizace podle RVP.....	54
3.1.1 Globalizace jako součást okruhu <i>Mezinárodní vztahy, globální svět</i>	55
3.1.2 Globalizace jako průřezové téma <i>Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech</i>	55
3.2. Globalizace v současných učebnicích ZSV.....	57
3.2.1. Učebnice ZSV.....	57
3.2.2. Výběrový vzorek.....	57
3.2.3 Kritická analýza obsahu.....	57
3.2.3.1 Kategorické zařazení v rámci učebnice.....	58
3.2.3.2 Obsahová témata v učebnicích ZSV.....	59
3.2.3.2.1 Občanský a společenskovední základ.....	59
3.2.3.2.2 Společenské vědy pro střední školy – 4. díl.....	61
3.2.3.2.3 Učebnice Globalizace.....	63
4 UČEBNÍ TEXT NA TÉMA GLOBALIZACE PRO UČEBNICE ZSV.....	65
4.1 Definice globalizace (v 21. století).....	65
4.2 Sociální prostory a omezení v globalizovaném světě.....	69
4.3 Dopady a projevy globalizace v postindustriálních (západních) společnostech.....	71
4.4 Dopady globalizace v české společnosti.....	73
5. SLOVNÍK GLOBALIZAČNÍCH POJMŮ.....	76
ZÁVĚR.....	78
RESUMÉ.....	80

SUMMARY.....	80
POUŽITÁ LITERATURA.....	82

ÚVOD

Pojem globalizace ve veřejném prostoru za dobu své existence již značně zdomácněl. Téměř každý si pod tímto pojmem dokáže představit určitý proces globální integrace a růstu vzájemné závislosti činností z různých koutů světa. Zároveň má každý i svůj vlastní názor. Jenže právě názor je výsledkem určitého rozsahu vědění o dané oblasti. Jenže oblast globalizace je natolik komplexní, že člověk může snadno sklouznout k tomu, aby si vybral jenom určitou perspektivu, z níž celý problém nahlíží. A nakonec se tato perspektiva obtiskne v jeho hodnocení celého procesu. A tady narážíme na základní problém. Je vůbec možné představit fenomén globalizace v celé jeho šíři, komplikovanosti a mnohvrstevnatosti? Prostě a jednoduše jej vyjádřit pomocí nějakou všeobjasňující definicí?

V rámci učitelství základů občanských věd se otázce globalizace nejenže nelze vyhnout, ale naopak vzhledem k neustálému zintenzivňování globálních tendencí a procedur okolo nás a při současné dostupnosti informací, se staví na jedno z čelních míst při snaze popsat naši žitou realitu. Ale její množství a komplikovanost znesnadňuje její dostatečné vysvětlení a porozumění. Vždyť procesy, které pojímáme jako globální, tu působí minimálně už tři dekády, během nichž si vytvořila svoji vlastní historii a jí odpovídající množství vědění.

V této práci jsem si stanovil v podstatě tři cíle, které by měly přinést alespoň několik orientačních bodů v nepřehledné džungli tématu globalizace. Prvním cílem této práce je reflexe dosavadních analýz fenoménu globalizace, které zkoumaly utváření a jednání globálních struktur, i jejích aktérů. Zaměřím se na oblast proměny sociálních struktur západních společností, ke kterým došlo v důsledku globalizace tím, že představím pluralitní struktury aktérů, problematiku významu a role národního státu v éře globalizace, základní metafory a také dosavadní přístup. Zároveň bych chtěl na tomto základě vytvořit nástin učebního textu, který by předeštel společenské kořeny globalizačního procesu a objasnil společenské důsledky v podobě proměny sociálních struktur v západní a také v české společnosti. Z tohoto důvodu kriticky zreflektuji i obsah a formu dosavadních textů, které se tomuto složitému tématu věnují v rámci u nás publikovaných středoškolských učebnic ZSV.

Tato práce si nečiní ambice postihnout všechny roviny tak složitého a komplexního procesu, jakým globalizace bezesporu je. Mým cílem je přiblížit globalizaci především

z hlediska současných sociálních procesů s důrazem na oblast vyspělých zemí globálního Severu. Také bych se chtěl pokusit předestřít základní projevy a důsledky globalizace v českém prostředí, což by mělo studentům umožnit porozumění ve spojitosti s vlastní životní zkušeností. Proto i teoretická část následujícího textu si neklade ambici, že dokáže postihnout většinu různých přístupů, otázek a konfliktů, které debata a studium globalizace přineslo. Spíše se jedná o určité zdroje směřující k výslednému učebnímu textu.

1 DISKURS A KATEGORIZACE GLOBALIZACE

Dříve než se budu zabývat aktuální teoretickou reflexí současné podoby procesu globalizace, představím určitý vývoj globalizačního diskursu a jeho základní rozdělení na kategorie.

1.1 Diskurs Globalizace – vývoj a současný stav

Při snaze porozumět tak komplexnímu procesu jakým globalizace bezpochyby je, nestačí pouhý etymologický rozbor daného termínu. V takovém případě by hrozilo, že by se snaha o pochopení globalizace jako specifického globálního procesu mohla ocitnout ve slepé uličce redukce různých diskursivních rovin, které svým vzájemným prolínáním zabraňují jednoduchému vysvětlení celé problematiky. Důsledkem takového zjednodušení je přístup, kdy jsou pod pojem globalizace zahrnovány v podstatě jakékoli události, které se na planetě odehrávají. Jedná se ale spíše o globální perspektivu, která je užitečná jako určité rámcové vymezení při zkoumání globalizace. V každém případě globalizace představuje proces, který svým masivním interpretačním rozptylem značně znesnadňuje nalezení jednotné a všeobjasňující definice.

Debata o globalizaci se všemi jejími interpretacemi prošla za téměř čtyři dekády své existence různými proměnami, především ale došlo k výraznému nárůstu vědění, které obsahuje ohromně navrstvené různorodé definice, vědecké koncepty, produkty ideologických diskursů, ale i politických a mediálních agend. Rozmanitost a komplexnost globalizace tak přesahuje jednotlivé vědecké disciplíny jako sociologie, filosofie, politologie, ekonomie, komunikační a kulturní studia, či geografie. Právě předmět výzkumu procesu globalizace odráží pole zájmu i aplikovanou metodologii té které disciplíny. Na druhé straně zavdaly nově se vynořující otázky okolo globalizačního fenoménu vznik interdisciplinárního bádání v podobě takzvaných globálních studií.

1.1.1 Globalizace jako předmět autonomních disciplín

V následující části zběžně představím různé perspektivy, které nabízejí jednotlivé vědní obory, z nichž čerpá studium Základů společenských věd na gymnáziích. Proto v tomto

předmětu nejsou zahrnuty přístupy dalších vědních oborů a disciplín, které nabízejí svůj specifický náhled na globalizační procesy, jakými jsou například geografie, či demografie.

1.1.1.1 Sociologická perspektiva

Sociologickou perspektivu excituje otázka proměny sociálních struktur, především v oblasti markantního nárůstu nerovností, chudoby a nových forem sociálního vyloučení, ke kterým dochází jak v rámci jednotlivých národních společností, tak i na globální úrovni mezi celými regiony. Sociologický přístup vnímá proces globalizace jako rozvinutí modernizačních tendencí transformujících sociální realitu a její vnímání, proměnu časoprostorových dimenzí, vznik nových sociálních sil, a také jako strukturu ovlivňující život lidí a jejich vnímání reality. Z mikrosociálního hlediska je předmětem studia uspořádání a význam rolí jednotlivých sociálních aktérů spolu s jejich vlastní interpretací globalizovaného světa. V důsledku pronikání antropologického přístupu do světa humanitních věd a především sociologie, představuje významný metodologický přístup v bádání o globalizaci reflexe etnocentrismu evropského výzkumného prostředí a také výrazný nástup kvalitativních výzkumných metod. Dalším významným okruhem vycházející ze sociologie jsou genderová studia, která upozorňují především na rozsah a sociálně konstruovanou podstatu genderových nerovností ve světovém měřítku.

1.1.1.2 Politologická perspektiva

V rámci diskursu zabývajícího se politickými vztahy se globalizace pojímá především z hlediska mezinárodních vztahů. Právě mezinárodní vztahy se týkají uzavírání smluv mezi státními útvary ohraničených národní hranicí a vystupujících jako suverénní reprezentace lidu žijících na svém území. Stále významnější světovou roli hrají mezinárodní a nadnárodní organizace, ať již nabývají politicko-obchodního charakteru jako EU, vojenského jako NATO, či ryze politicko-sociálního jako OSN. Právě rozsah moci a suverenity v globalizovaném světě je jedním z výrazných témat současné politické teorie. Stejně jako problematika protestní hnutí, která vznikají v reakci na globalizaci a nabývají anti-globalizačního, či alter-globalizačního charakteru, jejichž perspektiva odráží jejich opoziční postoj proti současnému systému politicko-ekonomické uspořádání světa.

1.1.1.3 Ekonomická perspektiva

Z hlediska ekonomie se globalizace jeví jako propojování národních trhů v jeden globální. Nebývalý rozmach světového obchodu, především v důsledku rostoucího významu finančního sektoru, přenášení industriální produkce do zemí třetího světa, nárůst konkurence v rámci globálního pracovního trhu a s tím spojená rozsáhlá pracovní migrace, přesunutí moci z práce ve prospěch kapitálu, zpomalený celosvětový růst mezd a permanentní nárůst světového bohatství. V souvislosti s výší mezd a bohatstvím souvisí i rozdíly mezi globálním Severem a Jihem, především v podobě extrémních ekonomických rozdílů, které určité aktéry trhu dostávají do výhodnější nebo naopak znevýhodněné pozice.

Dynamika a fungování globální ekonomiky se projevuje rostoucí mocí transnacionálních aktérů, ať již v podobě nadnárodních korporací, celosvětových finančních institucí (MMF, Světová Banka, WTO), či transnacionálního (globálního) kapitálu. Ekonomické globalizaci bývá připisován takový význam pro světový vývoj, že je dokonce i celý proces globalizace redukován pouze na jeho ekonomickou stránku.

1.1.1.4 Komunikační/kulturní perspektiva

Z hlediska komunikace představuje globalizace bezprecedentní informační propojení jako důsledek radikální rozvoje a celoplanetárního rozsahu technologického vývoje. Především v podobě internetové a mobilní sítě, které v důsledku celoplanetárního přenosu sdělení s jeho globální srozumitelností a šíří dosahu vytváří globální vesnici.¹ Celosvětová dostupnost informací se projevuje i expanzí kulturních vzorců prostřednictvím masmédií, což přináší na jedné straně homogenizaci a standardizaci kulturních vzorců, na straně druhé vzájemné poznání, prolínání a konfliktní střety různých kultur v podobě problematiky multikulturalismu.²

¹ McLuhan, M.: *Jak rozumět médiím: Extenze člověka*. Odeon, Praha 1991, s. 320

² Štětka rozlišuje v debatě o mediální globalizaci tři diskursy: hyperglobalistický, kritického globalismu a kulturní pluralizace/heterogenizace. Štětka, V., *Od imperialismu ke globalizaci: paradigmatické proměny a současné trendy ve výzkumu mezinárodní komunikace. Mediální studia*, 2007, 1, s. 15.

1.1.1.5 Filosoficko-etická perspektiva

Přínos a dopady globalizace, ale i její samotnou existenci kriticky reflektuje i filosofie, která zkoumá její obecnější význam, otázku existence globálního člověka. Z etického hlediska představuje globalizace výzvu v otázce legitimity sociálně-ekonomických nerovností a konfliktů, a s tím souvisí i problematika uznání základních globálních práv³ a možnosti ospravedlnění současného vývoje a podoby světa. V obecnější rovině souvisí otázka lidských práv se samotnou definicí lidskosti a nastavením kognitivních hranic v jednoduše pojímané globální společnosti, její politické reprezentace, jednotnosti právního systému, ale i jedincovi identity.

1.1.1.6 Environmentálně-ekologická perspektiva

Předmětem bádání je vliv člověka a jeho činnosti na prostředí v globální perspektivě. Obvykle se jimi chápou environmentální procesy ve smyslu transformace životního prostředí v důsledku lidského jednání, které dosahuje celoplanetárního poškození v podobě změny klimatu, acidifikace oceánů, atmosférického zamoření, ozónové díry, chemického znečištění, deforestizace, ztráty biodiverzity a dalších změn. Globální dopady lidského jednání mohou být také nahlíženy i v technologické rovině zkoumáním limitů růstu, vyčerpatelnosti přírodních zdrojů a surovin potřebných k přežití lidstva.

1.1.2 Interdisciplinární přístup ke globalizaci

Při zkoumání určitého tématu vztahujícího se ke globalizaci, či nabývajícím globálního rozsahu, lze jen těžko využívat pojmů a konceptů pouze jedné disciplíny, protože komplexnost a vzájemná provázanost přesahuje omezené pole pojmů, metodologických a analytických nástrojů, které nabízí jediná autonomní vědní disciplína. V reakci na expanzi a narůstající vědění o globalizaci se jeví jako nutnost přistupovat k ní jako k mnohavrstevnému fenoménu, což vytváří i nevyhnutelnou potřebu interdisciplinárního přístupu k jejímu zkoumání. Přesněji by se mělo hovořit o transdisciplinaritě, protože spíše než vzájemné

³ Viz. Fraserová, N. a Honneth, A. *Přerozdělování nebo uznání?* Přel. A. Bakešová a M. Hrubec. Praha, Filosofia, 2004.

provázanosti jednotlivých existujících oborů dochází k jejich překračování, což dokládá zakládání specializované disciplíny věnující se přímo globálním studiím.⁴

Obvykle je problematika globalizace v současnosti nahlížena převážně z ekonomické perspektivy, čímž upozaduje „ostatní neekonomické hodnoty v rámci formování globálních pravidel jednání. Asymetrie hodnot odráží asymetrie moci aktérů prosazovat určité zájmy.“⁵ Popis skutečnosti prostřednictvím pojmového aparátu, tak nakonec poskytuje pouze obraz strategie dominantní moci v této realitě spíše než její skutečnou podstatu.

1.2 Vývoj a historie debaty o globalizaci

Pro popis a zkoumání procesu globalizace je charakteristická kategorická extrapolace, tedy zastávání zcela opačných stanovisek z hlediska určité kategorie.

1.2.1 Vznik a užívání konceptu globalizace

Problematičnost hledání interpretace pojmu globalizace je výsledkem situace, kdy „různí sociální aktéři s různými zájmy interpretují odlišně kontext, na kterém participují.“⁶ Globalizace se stává výsledkem interakcí jedinců, kteří se pohybují v různých sociálních prostorech (lokálních, regionálních, státních, či nadnárodních), přičemž dopady jejich vzájemného jednání se stávají nezamýšlené důsledky a také reciproční účinky na základě jejich interakcí, což činí globalizaci mnohovrstevnatějším sociálním jevem.⁷

Globální diskuse se stávají výraznější součástí veřejných rozprav v šedesátých a sedmdesátých letech 20. století, kdy začíná probíhat výrazná konceptualizace globálních

⁴ V ČR funguje od roku 2006 Centrum globálních studií jako společné pracoviště Filosofického ústavu Akademie věd ČR a Univerzity Karlovy v Praze (<http://cgs.flu.cas.cz/index.php>).

⁵ Suša, Oleg. *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*. Praha: Filosofia, 2010, s. 11.

⁶ Tamtéž, s. 24.

⁷ Tamtéž, s. 25.

problémů: znečišťování životního prostředí⁸, růst industriální produkce a třetího sektoru, technologický vývoj, expanze konzumerismu.⁹ V následující dekádě se dále řešila problematika trvale udržitelného rozvoje v důsledku rostoucích enviromentálních problémů, přičemž tato otázka byla kladena v duchu technických problémů. Diskusní platformou o globálních problémech byla především mezinárodní instituce OSN, která se již v této době potýká s problémem nezávaznosti těchto diskusí pro globální aktéry.

Samotný termín globalizace se začíná objevovat na začátku osmdesátých let,¹⁰ pro něž je charakteristickým rysem v anglosaských zemích významný nástup ideologie neoliberalismu podporované státními vládami. Tato doktrína se podílí na vstupu státních ekonomik do globálních struktur, což spolu s koncem politiky východního bloku stojí v devadesátých letech za začleněním pojmu globalizace do debaty o globálních problémech. „Došlo k ostřejšímu vnímání některých výrazných tendencí historické dynamiky světového hospodářství ovládaného kapitalismem a s novými transnacionalizujícími rysy soudobé globalizace“,¹¹ což podporuje nárůst teorií vysvětlujících globalizaci a pronikání politického charakteru do těchto debat.

1.2.2. Česká debata o globalizaci

Nástup globalizace je v rámci českého prostředí součástí širší ekonomické transformace v podobě přechodu z centrálně řízené ekonomiky na ekonomiku tržní, což na počátku devadesátých let byla situace charakteristická pro všechny původně socialistické země východního bloku. Nástup systém volného trhu doprovázela široká veřejná podpora a příklon k hodnotám liberální demokracie, s čímž souvisela i celková společenská restrukturalizace politického systému, reformy legislativního a normativního řádu, proměna hodnotových struktur a institucionálního uspořádání. Proces globalizace v podobě nástupu

⁸ Zásadním v definování této problematiky bylo v roce 1972 zasedání tzv. Římského klubu, kdy proběhla vědecká diskuse na téma nutnosti omezení exponenciálního růstu. K tomu viz. Meadows, D. et al., *The Limits of Growth. A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament Mankind*. New York, Universe Books, 1972.

⁹ Suša, O., *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*, c.d., s. 27.

¹⁰ Chanda, N., *Bound together: How Traders, Preachers, Adventurers, and Warriors Shaped Globalization*. New Heaven, Yale University Press 2007, s. 246.

¹¹Suša, O., *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*, c.d., s. 29.

globální ekonomiky a konzumní kultury do českého prostředí je neoddělitelně propojený s celkovou společenskou transformací.

Prvním vstupem pojmu globalizace do českého odborného prostředí bylo již počátkem devadesátých let podnikatelská konference UNIAPAC konaná v Praze.¹² Do podvědomí široké veřejnosti pronikla debata ohledně procesu globalizace během konání summitu MMF a Světové banky v Praze v září roku 2000. Především jako důsledek mediální pozornosti, kterou podnítily masové demonstrace protestujících.¹³

Kritickou reflexi globalizačního procesu jako vyhocení kapitalismu do jeho globální podoby, kdy se sama globalizace stává jakýmsi programovým řešením, v českém prostředí zastupoval Egon Bondy.¹⁴

1.3 Kategorizace globalizace

1.3.1 Epistemologické reflexe globalizace

1.3.1.1 Globalismus

Rovinou, která pokládá globalizaci především za teoretický koncept způsobu poznání a interpretační struktury současné reality, je koncepce globalismu. Globalismus znamená takovou reflexi současné globalizace, v níž jsou jedinci, skupiny, organizace či celé instituce nahlíženy jako globální aktéři, za které se přitom i samy považují, a jejichž jednání je jednak globalizací determinováno a zároveň samo prokazuje globální účinnost.¹⁵ V pojetí Ulricha Becka označuje tento termín způsob nahlížení na globalizaci pouze z hlediska ekonomické nadřazenosti trhu nad politickým jednáním, které kauzálně „zjednodušuje multidimenzionalitu

¹² Mezřický, V. *Globalizace*. Praha: Portál, 2003, s. 71.

¹³ Viz. <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/102471-prvni-protesty-odpurcu-globalizace-zazila-praha-pri-summitu-mmf-a-svetove-banky/>

¹⁴ Bondyho částečně sice nesystematické, leč zajímavými postřehy a odvážným představením programu antiglobalizačního boje naplněné pojednání in Bondy, E. *O globalizaci*. Brno: L. Marek, 2005. V rámci své beletristické činnosti vytváří i diagnózu globalizace v podobě dystopického románu in Bondy, E. *Cybercomics*. Brno: Zvláštní vydání--, 1997.

¹⁵ Suša, O., *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*, c.d., s. 40.

globalizace na jednu, hospodářskou dimenzi, která je myšlena navíc ještě lineárně¹⁶, takže všechny další oblasti sociálního světa zplošťuje a podřizuje dominanci světovému panství volného trhu. Potom jakákoli každá jednotka skutečnosti jako „stát, společnost, kultura, zahraniční politika - může být vedena jako podnik“¹⁷. Beck upozorňuje svým pojetím koncepce globalismu na problematiku nutnosti rozlišovat na jedné straně „reálné“ projevy globalizace a na straně druhé využívání tohoto problému k uskutečňování politiky skrze sémantickou hegemonii hrozbou globalizace¹⁸, která se ale následně stává skutečně reálné ve svých důsledcích ve smyslu sebenaplňujícího se proroctví prostřednictvím „reakčních“ činů.

Proti přístupu globalismu metodou *reductio ad economicum* bývá stavěn koncept globality jako způsobu vnímání světové společnosti v její diferenciatní mnohosti, která není integrována rámcem národnostních politik.

1.3.1.2 Antiglobalismus

Antiglobalismus se objevil organizovaný a ideově zformovaný odpor vůči „převládající konstrukci globalismu a praktickým sociálně krizovým a konfliktním problémům reálných transformací“¹⁹ z devadesátých let. Samotný pojem antiglobalismus nemusí přímo znamenat odmítání globalizace jako takové, ale spíše nesouhlas s její dosavadní podobou a ztělesňuje tendenci po vytvoření její alternativní verze. Globalizační spor tak prezentuje spíše problém narůstajících sociálních konfliktů, který akcentuje odpor sociálních hnutí a různých činností týkajících se „nástupu globální sociální otázky v důsledku globální kapitalistické restruktury, zmrzačení modernizace a tzv. rozvoje i tzv. ekonomického růstu.“²⁰

¹⁶ Beck, U. *Co je to globalizace?: omyly a odpovědi*. Přel. M. Pavka. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 18.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Tamtéž, s. 140.

¹⁹ Suša, O., *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*, c.d., s. 40.

²⁰ Tamtéž., s. 41.

1.3.1.3 Kritika jednostranného výkladu globalizace

Epistemologická kritika globalizace nespočívá v odmítání samotné existence procesu, ale zaměřuje se na obsahový a ideový rámec poznání, který se implicitně skrývá v objektivně a technicky působícím globalizačním diskursu. Jedna forma kritiky vnímá koncept a diskuzi o globalizaci jako produkt úzké skupiny expertů, kteří představují členy globálně vyvázané třídy osvobozené od prostoru a jejichž pojetí globalizace jako otevřené kulturní transmigrace vychází z jejich vlastní zkušenosti prostorově emancipovaných.²¹ Jedná se o privilegovanou vrstvu symbolických analytiků, které charakterizuje schopnost vysoké mobility a odborné kompetence k práci na globálním trhu, především v oblasti globalizované kultury.²² Jako tvůrci dominantního kulturního obsahu podléhají aktu sebeidentifikace v globálním světě, když se stávají produkty své činnosti demiurgů symbolického aparátu a odkud pramení pozitivní diskursivní hodnocení globalizace a její „přirozené“ prolnutí s definováním samotného globalizačního procesu. Tento přístup odráží vnímání celého postmodernismu, který „vyjadřuje pouze kastovní zkušenost globálů, této... relativně úzké skupiny exteritoriálů a světoběžníků“.²³

1.3.1.4 Sociologie globalizace a globální sociologie

Vzhledem k v úvodu deklarovanému zájmu představit sociologickou perspektivu procesu globalizace je nezbytné zmínit základní epistemologický charakter vzájemného vztahu sociologie a globalizace.

Sociologie totiž historicky vznikala v prostředí národně státní orientace, což vyústilo ve vymezení společnosti jako homogenizované struktury sociálních aktérů v rámci institucionální teritoriality, která byla garantovaná hranicemi národního státu.²⁴ Sociologie globalizace tak odpovídá explozi významu globální propojenosti napříč oněm dřívějším bariérám v podobě národních hranic. Koncept společnosti nabývá nový, globální význam, který překračuje dosavadní omezení národních společností. Rozsah výzkumu globální

²¹ Bauman, Z. *Globalizace: důsledky pro člověka*. Přel. M. Petrusek. Praha: Mladá fronta 1999, s. 118.

²² Reich, R. *Dílo národů. Příprava na kapitalismus 21. století*. Přel. M. Calda. Praha, Prostor 1995, s. 279.

²³ Bauman, Z. *Globalizace: důsledky pro člověka, c.d.*, s. 119.

²⁴ Beck. U. *Co je to globalizace?: omyly a odpovědi, c.d.*, s. 36.

sociologie široce sahá „od výzkumu migrace přes mezinárodní analýzu tříd, mezinárodní politiku, teorii demokracie až po cultural theory a sociologii velkoměsta”.²⁵ V takto otevřeném nadnárodním sociálním prostoru se jednotkami analýzy stávají aktéři jako národní státy/společnosti, ale i touto strukturou zcela neomezené instituce, skupiny osob, sociální hnutí, ekonomické síly jdoucí jí napříč. Zásadní vliv masmediální reflexe vztažené k současné globalizaci zároveň vytváří podle Robertsona situaci, kde se stává „nastolení kulturně-symbolické reflexivity globalizace klíčovou otázkou kulturní sociologie globalizace.”²⁶

Z metodologického hlediska vyžaduje studium globalizace dialektický přístup, který spočívá v možnosti empirického uchopení globálních fenoménů právě v jejich lokální podobě jako znak *glokálního*. Beck chápe význam globalizace jako opuštění tzv. metodologického nacionalismu, tedy státně-politický prostor vymezený teritoriálně, který identity, myšlení a jednání rámcuje a podněcuje, ale i včleňuje a nechává rozplynout ve světové společnosti kosmopolitního typu.²⁷

1.3.2 Podle časového charakteru (kontinualita/diskontinualita)

Z časového hlediska neexistuje jednotný přístup k fenoménu globalizace, jak dokazují i zcela odlišné datování jejího vzniku. Zatímco Marx jej v rámci moderního kapitalismu řadil do 15. století a obdobně i Wallerstein v rámci systému rozšiřujícího se kapitalismu, tak Robertson jasně vymezuje éru počátku na roky 1870-1920 jako určitý druh multidimenzionality a v Giddensově koncepci je globalizační proces součástí modernizace z 18. století.²⁸

Existují v zásadě dva hlavní proudy pojímající proces a fenomén globalizace. Zatímco ten první chápe globalizaci jako pokračování, či přímo vyvrcholení dějinného vývoje lidské společnosti, ten druhý vnímá globalizaci jako zcela novou dynamiku, která zcela přesahuje dosavadní lidskou historii.

Jedná se v podstatě i rozlišení konceptu globalizace buď jako procesu, nebo stavu. V prvním případě je globalizace chápána jako dynamický proces evolučního typu, který

²⁵ Tamtéž, s. 38.

²⁶ Tamtéž, s. 62.

²⁷ Tamtéž, s. 70.

²⁸ Tamtéž, s. 32.

kontinuálně směřuje od minulosti v podobě stálosti a oddělenosti k budoucnosti vzájemného propojení v dynamickém pohybu. Anebo je globalizace chápána jako zcela jedinečný specifický jev, který se vyskytuje pouze v současnosti a nejenže má v dějinách obdoby, ale ani mu nepředcházely procesy, na které by kontinuálně navazovala. Naopak v takovém případě představuje historickou diskontinuitu, foucaultovskou terminologií by ji bylo možno chápat i jako novou epistémé.²⁹

1.3.2.1 Globalizace jako pokračování

Náhled na globalizaci jako součást ekonomické modernizace poskytuje *teorie světového systému*, jejíž autor Immanuel Wallerstein takto rámcuje historické formování mezinárodního systému vzájemných vztahů. „Jádrem globalizace je podle Wallersteina expandování světového systému kapitalistické tržní ekonomiky, jeho hybnými silami byly techniky kapitalismu a technologie moderní vědy umožňující rozvoj industrializace a komunikace.“³⁰ Vývoj světového systému, jehož je globalizace v podstatě současnou vrcholnou podobou, jsou datovány počátky zámořských výbojů a evropského kolonizování světa od konce 15. století. Mechanismem *inkorporace*, tedy prostřednictvím „začleňování dalších oblastí, regionů a geografických zón v Evropě i v jiných světadílech“,³¹ došlo k dominantnímu prosazení evropské kultury a modernizace na úkor místních lokálních kultur. „Moderní světosystém se stal zeměpisně globálním až v druhé polovině devatenáctého století. Až v druhé polovině dvacátého století do něj byla skutečně zapojena také všechna jeho vnitřní zákoutí a vzdálenější oblasti zeměkoule.“³²

Globalizace tak funguje na principu utvářením hegemonického světového řádu vzájemnou globální interakcí závislých periférií vůči centru. „Model globalizace v prostoru hegemonních vztahů mezi státy jádra a periferie je státocentrický,“³³ kdy světu vládnu globální velmoci. Role států v rámci moderního světosystému má v podstatě charakter

²⁹ Viz. Foucault, M. *Archeologie věděni*. Přel. Č. Pelikán. Praha: Herrmann & synové, 2002.

³⁰ Suša, O., *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*, c.d., s. 57.

³¹ Tamtéž.

³² Wallerstein, I., *Utopistika. Historické rozhodování ve 21. Století*. Přel. R. Převrátíl. Praha: INTU 2006, s. 17.

³³ Suša, O., *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*, c.d., s. 57.

vzájemné strukturalizace utváření kapitalistického světového systému, jehož jsou státy integrujícím a zároveň utvářejícím prvkem (součástí). „Státy nikdy nebyly autonomními entitami, ale spíše podstatným institucionálním rysem světového systému.“³⁴

Globalizace v tomto pojetí představuje v podstatě určité konceptuální označení trendů „strukturálních změn generované jádrem nejmočnějších ekonomických sil od konce šedesátých let, jako internacionalizace a transnacionalizace hospodářství v důsledku kumulací nadbytečných produkčních kapacit a odbytových potíží, expanze finančních toků,“³⁵ ale i dalších dopadů transformace ekonomiky z přelomu sedmdesátých a osmdesátých let zemí globálního Severu označované jako éra postindustrializace. V této fázi se proměňuje globální sociální struktura západních společností v důsledku historicky dlouhodobého nerovnoměrného rozvoje způsobeného modernizací, „s kumulovanými dopady na životní prostředí lokálních a globálních ekosystémů, jež jsou fyzicky i sociálně neudržitelné“³⁶ a především permanentní růst výskytu extrémní chudoby buď v její absolutní podobě v zemích rozvojových, nebo relativní, v těch již „rozvinutých“ moderních západních společnostech globálního Severu.

Globalizace je v tomto pojetí rozvinutím, pokračováním, ba přímo akcelerací modernizačních tendencí definovaných onou radikální intenzifikací času a prostoru, která ale zároveň zůstává stále rámcována dynamikou kapitalismu. Z tohoto hlediska produkčního systému nepředstavuje globalizace rupturu ve vývoji modernity, alespoň v takovém přístupu jak se vyjevuje v paradigmatu postfordismu a jeho kulturní nástavby v podobě postmodernity. Americký sociolog Ritzer takové pojetí odmítá rozvinutím své koncepce mcdonaldizace jako zcela moderního jevu zdůrazňujícího nepružně strukturovanou racionalitu, která v současné globální podobě a rozsahu rozvíjí fordisticky orientovanou produkci v globálním rámci

³⁴ Wallerstein, I. *Utopistika*, c.d., s. 18.

³⁵ Suša, O., *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*, c.d., s. 29.

³⁶ Tamtéž.

probíhající v limitech ústředních principů modernity: standardizace, efektivita, kvantifikace, kalkulovatelnosti a centralizované kontroly.³⁷

1.3.2.2 Globalizace jako nová časoprostorová dynamika

Zcela opačným pojetím je chápání globalizace jako zcela nové formy, ať již modernity, nebo jejím překročením. Zásadním hlediskem je její diskontinuální charakter. Obvyklá konceptualizace tohoto rozpojení s předchozím společenským vývojem je využívání metaforické parafráze přechodu z minulých pevných forem do oblasti tekutosti či dokonce plynulosti sociálních institucí. Zatímco svět minulosti charakterizuje zakotvenost a omezenost pohybu, především v důsledku existence bariér vystavených národními státy, současná tendence směřuje k transformaci původních forem solidity ve jméno narůstající tekutosti (likvidity) v podobě volného pohybu lidí, věcí, informací a míst v globálním věku. V hyperbolizované podobě se hypermobilita těchto objektů označuje jako plynatost (fluidita).³⁸

1.3.3 Podle hodnocení

Z hlediska hodnocení procesu globalizace se vyjevují dva základní protipóly, artikulované především v rámci mediálního diskursu a implicitně vyjadřujících politická stanoviska vítězů a poražených globalizace.

1.3.3.1 Pozitivní (globalofilie)

V této perspektivě je globalizace představitelem „pokroku, rozvoje, prosperity, ekonomického růstu, technologické inovace, šíření demokracie, spolupráce všech lidí a kultur, kulturního obohacení a multikulturní pestrosti anebo rozšiřování svobody autonomní volby.“³⁹ V ekonomické oblasti přináší nebývalou prosperitu a růst objemu obchodovaného zboží v rámci zrychlení a navýšení komplexnosti investičních toků, které se odráží na ekonomickém růstu některých rozvojových zemí, historicky bezprecedentním objemem

³⁷ Viz. Ritzer, G. *Mcdonaldizace společnosti: výzkum měnící se povahy soudobého společenského života*. Přel. V. Topilová. Praha: Academia, 1996.

³⁸ Ritzer, G. *Globalization :a basic text*. Malden: Wiley-Blackwell, 2010, s. 6.

³⁹ Suša, O., *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*, c.d., s. 20.

spotřeby, vznikem globální třídy symbolických analytiků, rostoucím významem některých útvarů a také vznikem multikulturní globální kultury.⁴⁰

Globalizace se pojímá jako šťastná budoucnost lidstva, protože vytváří jednu velkou globální společnost, již charakterizuje demokratický systém,⁴¹ „volné propojení dohod o volném obchodu, rozmach Internetu, integrace finančních trhů nebo obecně šíření svobodného trhu bez omezení“.⁴² Pozitivní hodnocení ve větší či menší míře implicitně prezentuje neoliberalní verzi kapitalismu, která akcentuje absolutní deregulaci trhu, odstranění obchodních bariér, konec tarifních opatření proti zcela volnému pohybu zboží a osob, zrušení státního hospodářského protekcionismu a odpor proti ekonomické intervenci ze strany státu. Zcela deregulovaná ekonomika se má stát zárukou, ba přímo demiurgem šíření liberálních a demokratických hodnot v rámci světa, což má za následek odstranit problém chudoby, dětské úmrtnosti a nevzdělanosti. Z hlediska politických práv, demokratizace politického zřízení a aktivní angažování se lidí představuje globalizace prostor pro vytvoření globální občanské společnosti, která funguje na bázi síťového propojení různých skupin občanských aktivit z celého světa a vzájemně se informujících prostřednictvím internetových sítí.⁴³

1.3.3.2. Negativní (Globalofobie)

Odmítání globalizačního procesu se odehrává v několika rovinách kritiky, které obvykle odlišují různé typy globalizace, takže se nejedná čistě o odmítnutí globalizace jako takové.

Ekonomická kritika globalizace upozorňuje na nekontrolovatelnost finančního kapitálu, růst nerovnosti v globálním i národním měřítku, pokles spotřeby a životní úrovně v některých zemích, problém distribuce bohatství, pokles suverenity národních států, tlak globálních trhů, které vyhledávají neekologické, antisociální podmínky pro své působení. Důsledky takového působení přinášejí i vychýlení globální biodiverzity a rozsáhlé

⁴⁰ *Globalizace*. Edited by Václav Mezřický, c.d., s. 15.

⁴¹ Taková perspektiva je blížká představě budoucnosti lidstva po pádu sovětského bloku, když Francis Fukuyama vyhlásil Konec dějin ve smyslu celosvětového prosazení se liberálně demokratického modelu společnosti. Viz. Fukuyama, F., *Konec dějin a poslední člověk*, Přel. M Prokop. Praha: Rybka Publishers, 2002.

⁴² Suša, O., *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*, c.d., s. 19.

⁴³ Srv. Kaldor, M. *Global civil society: an answer to war*. Cambridge: Polity Press, 2003.

environmentální a ekologické problémy jako klimatickou změnu, nedostatek potravin, závislost na vyčerpatelných zdrojích, deforestizaci a výrazné klimatické změny.⁴⁴

S negativním náhled na globální ekonomii souvisí i kritika hegemonie Západu, který prostřednictvím imperialistické politiky pokračuje v kolonizaci světa a v rámci takzvané westernizace prosazuje hodnoty západního světa reprezentované především USA a západní Evropou. Prosazování masové homogenizující kultury bývá symbolizováno jako již zmiňovaná mcdonaldizace, kterýžto koncept nejen představuje nositele hodnotového systému popsaného výše, ale i přenášení celých produkčních, ale i z hlediska konstrukce a povahy sociálních vztahů i reprodukčních vzorců těchto vztahů. Takové pojetí souvisí s představou „uniformizace světa, která rozvrací lokální kultury a společenství, dezintegruje celé státy a společnosti a ohrožuje tradice pospolitosti a identity“.⁴⁵

⁴⁴ *Globalizace*. Edited by Václav Mezřický, c.d., s. 15-16.

⁴⁵ Suša, O., *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*, c.d., s. 19.

2 TEORETICKÁ REFLEXE SOUČASNÉ GLOBALIZACE

V následující části prezentuji současnou podobu globalizace, především z kategorií, které považuji za ústřední z jejího sociálního významu pro společnost, jak ji prezentuje sociologická literatura. Z této zdrojované reflexe potom vychází můj studijní text, který z důvodu snadné čitelnosti a přehlednosti již neobsahuje citace zdrojů, které jsou uvedeny v rámci následující části práce.

2.1 Definice globalizace

Výchozím bodem práce je chápání globalizace jako „kontrastní koexistence sociálních prostorů činností a jednání aktérů, jejich interakcí, institucionalizovaných a mocenských vztahů“.⁴⁶ Jsou to právě tyto vztahy mezi globálními aktéry, které jsou neustále rekonstituovány v rámci jejich vzájemného jednání a „v nichž narůstají nové situace nejistot, rizik a dopadů v podobě globálních problémů i regionálních a lokalizovaných nerovností a konfliktních napětí.“⁴⁷

Současnou globalizaci charakterizuje další narůstání „rizikových důsledků minulých i aktuálních transformací, podmiňovaných strukturami politicko-ekonomických a politicko-kulturních systémů a jejich transformacemi, jako důsledků eventuálně přerůstajících v závažné lokální a globální hrozby ohrožení bezpečnosti.“⁴⁸ Proto není možné vystihnout komplexnost globalizačního procesu pouhým představením jeho ekonomické stránky. Když Mezinárodní měnový fond definuje globalizaci „jako rostoucí ekonomickou vzájemnou závislost zemí ve světovém měřítku v důsledku rostoucího objemu a druhu přeshraničních transakcí zboží a služeb a toku mezinárodního kapitálu, jakož i rychlejšího a rozsáhlejšího šíření technologií“⁴⁹, podtrhuje tak sice základní charakteristiku globalizace jako komplexní celoplanetární integraci, ale pouze jako tržní integraci.

⁴⁶ Tamtéž, s. 9.

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ Tamtéž, s. 30.

⁴⁹ Mezřický, V. *Globalizace*, c.d., s. 10.

Globalizace se rozvíjí v důsledku ekonomických příčin, jakými jsou nárůst objemu mezinárodně obchodovaného zboží a služeb v podobě liberalizace obchodu, dále je zásadní fragmentace výrobního procesu, ale i „rozsáhlá externalizace výrobních i servisních kapacit v podmínkách globalizace ... a nové a vysoce spekulativní formy bankovních produktů“⁵⁰, které se podílejí na procesu de-industrializace v ekonomicky vyspělých zemích. V otázce produkčního systému současné (globální) společnosti se tak vyjevuje základní otázka, zda základním rámcem globalizace je její chápání jako procesu modernity, nebo kapitalismu. Ulrich Beck upozorňuje, že právě v důsledku globálně dezorganizovaného kapitalismu, který nepodléhá hegemoniálnímu mocenskému režimu je nutné chápat globalizaci ve smyslu vzniku globální společnosti ne-světového státu.⁵¹

2.2 Definice současné globalizace prostřednictvím kategorických antagonismů

Bylo by troufalé pokusit se v rámci dosavadního vědění o globalizaci popsat ji v celé její šíři a komplexnosti všech jejích projevů a kontextů, ve kterých se projevuje. Proto se v rámci rozsahu této práce spíše pokusím nastínit pouze několik základních a obecnějších oblastí, skrze něž je globalizace nahlížena. Zároveň ji na jejich základě v určitém omezeném rámci dostatečně definovat. Pro dosavadní pojmání globalizace je charakteristickým rysem její složitosti a problémovosti při jejím uchopení rozporuplnost. Proto považuji právě vnitřní i vnější antagonismy spjaté s globalizací za vhodný způsob, jak se jí pokusit definovat a zároveň ukázat vývoj a hojnost interpretačních diskursů jí věnované.

Globalizace znamená vzájemnou propojenost světa modernity, pro níž antagonistické dichotomie znamenají potenci a intenzifikaci jejího charakteru. Proto následující základní vymezení nejsou produkty globalizace, ale základními parametry rýsující moderní společnosti.

⁵⁰ Keller, J. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: SLON, 2011, s. 17.

⁵¹ Beck, U. *Co je to globalizace?: omyly a odpovědi*, c.d., s. 135.

2.2.1 Časo-prostorová restrukturalizace

Globalizace bývá nejčastěji definována prostřednictvím proměny času a prostoru. Taková charakterizace je na prvním místě zcela logicky, vzhledem k nutnosti vymezit její *rozsah*.

2.2.1.1 Časoprostorová komprese

Pokračující expanze vzájemných interakcí v globálním poli jednání vyžaduje na jedné straně z důvodu efektivnosti vyvázání se z geografických omezení, na straně druhé sama vytváří proměny těchto sociálních prostorů. Podle Giddense došlo prostřednictvím moderního oddělení prostoru od času k jejich vyprázdnění a vyvázání jednání k závislosti na specifickém místě a času. Globalizace potom představuje proces restrukturalizace sociálních vztahů vytržených z původních místních kontextů vzájemné interakce.⁵²

David Harvey nahlíží časoprostorovou transformaci zapříčiněnou globalizací spíše ve smyslu procesu časoprostorové komprese, kdy „lidé na různých místech planety mají stejnou zkušenost se stejnou věcí ve stejném čase, a tak vlastně žijí ve stejném místě. Čas může být sociálně reorganizován k překonání prostorových distancí, zkracování času je zkracováním distancí i zjednodušováním sociálních činností, a tím se změnila lidská zkušenost. Globalizace tak v tomto smyslu znamená proměnu lidského prožívání času a prostoru v určitou novou formu zkušenosti, kdy tekutá proměnlivost světa zvýznamňuje čas vůči neustále se proměňujícímu prostoru.⁵³

Vzájemný vztah času a prostoru vyjadřuje v Baumanově pojetí především situaci prostorové komprese rušící plynulý tok času, což vyvěrá ve zkušenost, jež rámuje žití v neustálé přítomnosti. Permanentní přítomnost symbolů ruší časové posloupnosti a omezení, ale jak Bauman upozorňuje, tento dopad globalizace má platnost pouze u mobilní globální společenské vrstvy požívající téměř neomezenou svobodu mobility.⁵⁴

⁵² Giddens, A., *Důsledky modernity*. Přel. K. Müller. Praha: SLON, 1998, s. 26.

⁵³ Viz. Bauman, Z. *Globalizace: důsledky pro člověka*. Přel. M. Petrusek. Praha: Mladá fronta 1999.

⁵⁴ Beck. U. *Co je to globalizace?: omyly a odpovědi*, c.d., s.72.

2.2.1.2 Prostorová transformace

Základním pojmem týkajícího se proměny sociální geografie světa je proces deterritorializace, určitého odúzemňování „ve smyslu zmenšování vlivu zeměpisných omezení, distancí a fyzických prostorových ohraničení na sociální činnosti a vztahy.“⁵⁵ Dochází k zintenzivňování vzájemných sociálních vztahů napříč fyzicko-geografickými prostory, které úplně nemizí, ale jsou snadněji překonatelné. Možnosti a nástroje tohoto překračování spočívají v samé podstatě sociálních prostorů, takže globální a transnacionální prostory jsou zde myšleny jako sociální prostory, které procházejí napříč a skrze hranice národních států, tedy území vymezující národní společnosti. Tento proces sbližování neznamená automatický konec sociálních rozdílů a rozdělení, ale spíše prostřednictvím nových možností a nástrojů určitou transformaci některých dosavadních omezení. „(P)omocí sociální a organizační struktury, technického systému (médií) a soustavy poznatků, znalostí a informací“⁵⁶ dochází k zprostředkování vzájemných mezilidských interakcí nezávisle na jejich lokálním umístění.

Propojování světa ale neznamená vzrůstající harmonickou symetrii a vyrovnávání globálních rozdílů, ale naopak toto propojování v sobě nese problematiku rozporuplné asymetrie mocenských vztahů. Vzrůstající vzájemná závislost lokálních a globálních prostorů působí jak v podobě spolupráce, tak i konfliktu a polarizace. „Globalizace není harmonické sjednocování světa ani soulad různého v jakési konvergenci, srůstání, prorůstání či homogenizace a integrace,“⁵⁷ ale rozporuplný proces, který zároveň podporuje mocenské rozdíly na úrovni již ne pouhé nerovnosti, přechází přímo do nesouměřitelnosti.⁵⁸

„Výrazným rysem současné globalizace je formování transnacionálních sociálních prostorů lidských činností a vztahů, které je výrazem rostoucího významu globálních sociálních vztahů oproti vztahům lokálním.“⁵⁹ V tomto smyslu dochází k vytvoření takového globálního pole jednání, které na jedné straně ovlivňuje životy lidí v jejich současném

⁵⁵ Suša, O., *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*, c.d., s. 20.

⁵⁶ Tamtéž, s. 22.

⁵⁷ Tamtéž, s. 23.

⁵⁸ Keller, J. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*, c.d., s. 10.

⁵⁹ Suša, O., *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*, c.d., s. 84.

geografickém působišti, ale zároveň je vystavuje i reflexi tohoto vlivu jako globálních dopadů. Jedná se tak o vzájemnou provázanost již dříve v textu upozorňované dvojí tváře globalizace v podobě její ontologické a epistemologické roviny. Součástí tohoto reflexivního vědomí je i chápání vlastního jednání jako přítomného v globálním systému s dopady na vzdálenější místa, která nemusí a někdy ani nemohou znát a tušit. „Transnacionální a globalizované prostory nejen propojují dříve relativně izolované lidské společnosti, ale také tyto společnosti v mnoha aspektech znovu rozdělují, segmentují mezi sebou a i uvnitř nebo napříč“⁶⁰ a to na mnoha různých úrovních a oblastech sociálního jednání. Ať již k tomu dochází z hlediska společenských struktur ekonomických, vojenských, životního prostředí anebo především v oblasti sociální ve smyslu různorodého rozmístění chudoby.

2.2.1.2.1 Prostory omezené a omezující

Prostory mají sociální charakter, když odráží sociální strukturu a její asymetrii. Některé mají podobu separovaných prostor v případě významného omezení sociálního jednání, protože „uvěznění je nejkrajnější a nejradikálnější formou prostorového omezení. Zdá se také, že je hlavní starostí a středem zájmu vlády politické elity v popředí dnešní časoprostorové komprese.“⁶¹ Děje se tak při prostorovém odklizení marginalizovaných jedinců: chudých, nemocných, takzvaně neužitečných, či označovaných prostě za jiné a odlišné, a to na základě typizace, která zbavuje jiné jejich jedinečných individuálních vlastností. V rámci světa globalizace a „v éře časoprostorové komprese je znakem vyloučených *imobilita*.“⁶²

David Harvey vztahuje marginalizaci a vyloučení z účastníků globalizace k produkci prostorů a míst jako výsledků absorpce velkého množství přebytečného kapitálu, ke kterému dochází na základě logiky akumulace kapitálu v rámci kapitalistického systému.⁶³ Sama proměna prostrou v rámci kapitalistického řádu podléhá vnitřním rozporům kapitalismu a v pravidelných cyklech podléhá krizi, například při procesu deindustrializace v Anglii v

⁶⁰ Tamtéž, s. 85.

⁶¹ Bauman, Z. *Globalizace: důsledky pro člověka*, c.d., s. 126.

⁶² Tamtéž, s. 133.

⁶³ Harvey, D. *Rebel Cities: from the right to the city to the urban revolution*. New York: Verso, 2012, s. 91.

osmdesátých letech, nebo finanční krizi v roce 2008. Globální sociální diferenciaci se odráží do podoby, jak „vzorec globální nerovnosti sleduje rozdělení sociálního prostoru na centrum, semiperiferii a periferii, rozdělení světa, jež konfliktně integruje světový systém.“⁶⁴

2.2.1.2.2 Globální města

Typickou prostorovou transformací s globálním významem je proces urbanizace. Proces, který proliferoval během modernity, se stal jejím průvodním procesem a v případě globalizace akceleroval v celoplanetárním měřítku. Globální města se tak stávají nejviditelnější podobou procesu globalizace, jejím přímým důsledkem, ale i symbolickou vizualizací. Taková města na jedné straně představují kontrolní a finanční centra transnacionální ekonomiky, na straně druhé jsou samy predisponovány svým sociálním a materiálním zázemím být globálními centry.⁶⁵

Globální centralizace obyvatel do globálních měst je produktem světové transmigrace. V rámci měst takto fungují speciální sociální instituce a organizace kvůli integraci do přistěhovaleckých komunit, což může mít i neformální, státní byrokracií neřízenou podobu. S tím souvisí i zpětná reflexe země a místa původu migrantů i s jejich politicko-ekonomickým angažmá, což vytváří a buduje další síť sociálních vztahů v nadnárodních sociálních prostorech.⁶⁶ Výsledkem je praxe zavedené pravidelné migrace propojující určitá globální místa, například ustálené sociální přesuny mezi USA a Mexikem, nebo narůstající migrace z Afriky do evropských zemí.

2.2.2 Dynamika globalizace – toky, proudy, bariéry

Ritzer definuje globalizaci jako „transplanetární proces či soubor procesů zahrnujících vzrůstající tekutost a rostoucí multidirekcionální toky lidí, objektů, míst a informace stejně dobře jako struktury, do nichž vstupují a tvoří buď bariéry, či tyto toky rozšiřují.“⁶⁷ Toky a bariéry se týkají základní otázky *hranic*. Při zakládání sociálních věd bylo velice příznačné uvažovat o sociálních jevech a strukturách nově vznikající modernity v pojmech a

⁶⁴ Beck, U. *Co je to globalizace?: omyly a odpovědi*, c.d., s. 47.

⁶⁵ Sassen, S. *Globalization and its Discontents: Essays on the New Mobility of People and Money*. New York: The New Press, 1998, s. XII.

⁶⁶ Beck, U. *Co je to globalizace?: omyly a odpovědi*, c.d., s. 43.

⁶⁷ Ritzer, G. *Globalization: a basic text*, c.d., s. 2.

prostřednictvím metodologie přírodních věd. Tato akurátní vědecká přísnost při snaze o dodržení vědecké exaktnosti vedla k častému analogickému užívání pojmů z oblasti fyziky či biologie.⁶⁸ Proto není příliš překvapivé, když při popisu globalizace jako nového fenoménu sahají filosofové a sociologové opět k pojmům fyzikálního typu. Takové metafory by měly sloužit k zachycení dynamičnosti proměn dosavadních sociálních struktur v nový, globální rámec.

Metafory fungující na bázi eufemismů se týkají prostorové restrukturalizace, které přepisují dosavadní významové hranice sociálních prostorů. Na základě výše představeného vztahu s přírodními vědami je globalizace popisována jako metamorfóza sociální reality z pevného skupenství sociálních struktur do jejich plynné, či tekuté podoby. Zatímco pevné (solidní) struktury představují v této koncepci imobilitu a lokální vázanost, v kontrastu s tím, představuje globální mobilita tekuté až plynné překračování prostoru bez jakýchkoli omezení a jeho proměnu v určitou virtualitu.

2.2.2.1 Toky a Proudů

Koncept globálních toků označuj „pohyb lidí, věcí, informací a míst v rámci vzrůstající propustnosti globálních bariér.“⁶⁹ Nejobvykleji bývá v souvislosti toků vnímán tok kapitálu. Jeho plynulost se v rámci celosvětové dělby práce průběžně navyšuje prostřednictvím takových institucionálních uspořádání, která mu umožňují nikterak nerušený pohyb v prostoru i čase.

„Mezinárodní obchodní a investiční toky, jež tvoří jádro globalizace, se koncentrují především uvnitř takzvané Triády: na evropské státy a průmyslové mimoevropské státy G7, čili USA, Kanadu a Japonsko.“⁷⁰ Navzdory koncentraci v nejbohatších zemích, je ale globální elita tvořena ze stále kosmopolitnějšího a extrateritoriálnějšího světa globálních byznysmenů, kulturních manažerů a akademiků. Lidský kapitál strhává „hranice, které už byly

⁶⁸ U jednoho z hlavních představitelů sociologie, Emila Durkheima, v částečné návaznosti na Herberta Spencera nalézáme užití fyzikálního pojmosloví při rozlišování *mechanické* a *organické* solidarity. Keller, J. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON, 2004, s. 208.

⁶⁹ Ritzer, G. *Globalization: a basic text*, c.d., s. 7.

⁷⁰ Beck. U. *Co je to globalizace?: omyly a odpovědi*, c.d., s. 152.

demontovány pro světové komodity, kapitál a finance.⁷¹ Z druhé strany společenské hierarchie se tak ocitají lidé, kteří jsou z globálních toků vyloučeni, ať již prostřednictvím „zdi imigračních kontrol, zákonů o trvalém pobytu, politiky „čistých ulic“ a „nulové tolerance.“⁷² Z tohoto hlediska lze za globalizaci považovat transplanetární proces zahrnující vzrůstající tekutost a rostoucí multidirekcionální toky lidí, objektů, míst a informace stejně dobře jako struktury, do nichž vstupují a tvoří těmto tokům buď bariéry, nebo je rozšiřují.⁷³

Na užívání metafory toků kriticky reaguje Ferguson, když proti představě jejich kontinuální plynulosti navrhuje spíše koncept přeskokování z místa na místo v rámci efektivního propojení určitých bodů v síť vztahů, což vylučuje prostory, které se mezi nimi nacházejí.⁷⁴ Globální prostředí vnímá jako fragmentární a pohybu v něm chybí lineární návaznost. Na tomto základě potom vysvětluje globální nerovnost, která v globalizaci chápáné jako rozpojené, segmentované a segregované staví do přímého kontrastu vedle sebe ležící toky kapitálu na jedné straně a na straně druhé neovladatelné a nehumánní zóny zkázy. V takovém světě globálně propojených enkláv neexistují hranice, ale diskontinuitní a hierarchicky odstupňované prostory s jasně vymezenými, střeženými a umocněnými kraji.⁷⁵

Radikálnější druh metafory představuje globalizaci jako proces přechodu z těžkého stavu v lehčí až po extrémní beztížnost. Typickým příkladem je vývojový proces médií, kde dochází k postupnému přechodu z těžkých tištěných knih do digitální podoby a náročnou knižní vazbu a tisku nahrazuje internetové stahování digitálních souborů. Také dochází k transformaci práce, delokalizaci pracujících, jejich výrobků, odpoutání místa výroby do současného stavu flexibilních pracovních míst, rozvolnění osobní identity, či autonomizace individuální pracovní seberealizace.⁷⁶

⁷¹ Bauman, Z. *Globalizace: důsledky pro člověka*, c.d., s. 107.

⁷² Tamtéž.

⁷³ Ritzer, G. *Globalization: a basic text*, c.d., s. 2.

⁷⁴ Ferguson, J. *Global Shadows: Africa in the Neoliberal World*. Durham: Duke University Press, 2006, s. 47.

⁷⁵ Tamtéž, s. 48-49.

⁷⁶ Ritzer, G. *Globalization: a basic text*, c.d., s. 11.

2.2.2.2 Bariéry a Limity

Právě odstraňování bariér se obvykle považuje za základní vlastnost a důvod vlastní existence globalizace jako prudkého nárůstu globální interkonexe různých geografických, fyzických, ekonomických, sociálních a kulturních prostorů a segmentů, které působily dlouhodobě jako izolované a autonomní oblasti. Bariéry jsou považovány za původní překážku volného a svobodného pohybu, jakými byly obchodní sankce, restrikce, merkantelismus, cla, uzavřené hranice, vízová povinnost apod., které jsou v rámci globalizace odstraňovány.

Navzdory globalizačním tezím o odstraňování limitujících bariér a hypotéze určitého odlehčování ve světě ale stále existují pevné struktury. Takovými jsou staré formy jako byrokracie, či hranice mezi národními státy, a zároveň nové bariéry v podobě propasti mezi globálním Severem a Jihem. Odstraňování bariér tak zároveň způsobuje vytváření nových, takže se přesněji jedná spíše o reorganizaci sociálních prostorů. Globálnost se dále rozvíjí a expanduje jak po celém světě, tak i v rámci regionální působnosti. Jako její nezamýšlený důsledek je vytváření a protekce bariér, vznik dalších „pevných“ forem a růst globálních nerovností.

Pohled na globalizaci pouze optikou působnosti nových vyvazujících mechanismů, které jsou artikulovány v podobě proudů, toků a zlehčování v kontrastu proti pevným strukturám a procesu zpevnování tak neplnohodnotně vyjadřuje komplexnost globalizace a potřebu takové perspektivy, která by byla schopná pojmout zdánlivě protichůdné a vzájemně se vylučující podoby jednoho a téhož procesu. Nový pohled na globalizaci by podle Becka měl být určitý druh kosmpolitismu, který nahlíží globální strukturu globalizace jako produkt činnosti různých aktérů, kteří vytvářejí nové toky, stejně tak sami podléhají nově vytvářeným strukturám a kontrolám.⁷⁷ Konfliktní perspektiva soupeřících toků zahrnuje i aktéry, jakými jsou národní státy, které tvoří většinu bariér, přičemž zároveň merkantelisticky zvýhodňují určité hráče trhu proti jiným, umožňují svým občanům plynulé toky, stejně tak i nadnárodním

⁷⁷ Beck, U. *Moc a protiváha moci v globálním věku: nová ekonomie světové politiky*. Přel. A. Bakešová a V. Jochmann. Praha: SLON, 2007.

korporacím. Problematika toků a bariér by tak měla být pojímána v dialektické rovině jako vzájemně provázané procesy.⁷⁸

2.2.3 Mocenská a sociální integrace/asymetrie

V důsledku globálního propojování doposud oddělených sociálních institucí a zahrnování nových aktérů v rámci globální interakce se vytváří i zcela nové hierarchie a společenské struktury nejen v globální perspektivě, ale i v rámci národních společností, či skupin regionálního charakteru. Dochází tak k prolínání na první pohled antagonistických procesů jako sociální integrace a prostorové parcelace, v abstraktnější rovině vyjádřené jako procesy globalizace a lokalizace. Přitom se jedná se o duální povahu téhož dynamického procesu globální redistribuce moci, suverenity a autonomie jednání v návaznosti na radikální zrychlení, kde „koincidence a vzájemné proplétání syntézy a rozptylu, integrace a rozkladu rozhodně nejsou nahodilé a ještě méně“ korigovatelné.⁷⁹

2.2.3.1 Mobilita jako stratifikační faktor globalizace

V rámci globální restratifikace sociálně se proměňuje celosvětová kulturní škála a hierarchie. To, co nazýváme a nazýváme jako globalizační procesy, se odráží „v redistribuci privilegií a deprivací, bohatství a chudoby, schopnosti a neschopnosti, moci a bezmocnosti, svobody a omezení.“⁸⁰ Dialektický vztah moci se odráží v přivlastnění si svobody a volnosti jedné strany (kapitál, globální elity), což je zároveň vykoupeno teritoriálním uvězněním, prostorovou segregací i diverzifikací identit při vzrůstající nerovnosti při celosvětovém růstu bohatství. Globalizace z významně jako základní stratifikační rastr schopnost mobility.

Z ekonomické perspektivy je nejexaktnějším a nejviditelnějším projevem nerovná distribuce bohatství. Podle průběžných odhadů se předpokládá, že 1% nejbohatších bude v roce 2016 vlastnit více než polovinu celosvětového bohatství.⁸¹ Tato výrazná asymetrie má dopady nejen na životní podmínky obyvatel planety, ale takto výrazná koncentrace bohatství

⁷⁸ Ritzer, G. *Globalization: a basic text*, c.d., s. 20-21.

⁷⁹ Bauman, Z. *Globalizace: důsledky pro člověka*, c.d., s. 85.

⁸⁰ Tamtéž, s. 86.

⁸¹ <http://byznys.ihned.cz/c1-63402810-procento-nejbohatsich-bude-od-roku-2016-vlastnit-vic-nez-zbytek-lidstva>

v rukách skutečné menšiny znamená i takové rozdělení politické moci, tedy schopnosti ovlivňovat a spolupůsobit na světové dění a vývoj.

I globální komunikační síť, takzvaný kyberprostor neposkytuje skutečnou a implicitně předpokládanou rovnost a demokratickou verzi svobody založenou na technologické bázi. Zatímco prvotní technologický vývoj akceleroval i samotný proces globalizace a informační technologie se staly významnou součástí trhu a přinesla výrazný kapitálový růst i v podobě umožnění rozvoje globálního finančnictví, tak na druhé straně ve své podstatě marginalizuje všechny nezúčastněné v důsledku nerovného přístupu právě k informačním technologiím.

Problematika nerovného rozdělení moci, kapitálu i vědění, ona „stále znepokojivější polarizace světa a jeho obyvatelstva není... překážkou procesu globalizace; je jeho důsledkem.“⁸² Zásadním polem, kde se tato různorodá nerovnost odehrává je sice celá planeta, ale zároveň se projevuje na zcela konkrétních místech a empiricky se týká určitých lidí a osob. Jde o situaci, kdy se „dnešní existence rozprostírá kolem hierarchie globálního a lokálního, kdy globální svoboda pohybu značí sociální vzestup, pokrok a úspěch, kdežto imobilita čpí odpudivým pachem porážky, zmarněného života a připomíná, že člověk zůstal pozadu.“⁸³ Právě možnost a přístupnost mobility, její dosah a schopnost repetice rozhodují o přístupu k moci a určuje tak i pozici v rámci sociální hierarchie. Životní ambice se tak často vyjadřují z hlediska mobility – svoboda cestování, výběru místa, obeznámenost se světem, kdežto životní strachy: omezení, neměnnost a nedostupnost vytoužených míst. Právě v pohybu se koncentruje kapitál, finance a další prostředky volby a jednání, které se projevují výslednou svobodou pohybu a jednání.⁸⁴ Naopak v případě globálně neúspěšných dochází k připoutání se k lokálnímu místu, což s sebou nese větší predikaci k špatným životním podmínkám, které přecházejí až v kriminalizaci chudoby, kdy „zdroje zločinnosti jsou lokální a lokalizované“⁸⁵ a eufemistické přirovnání k vězení, tak dostává až tragické obrysy reálnosti.

⁸² Tamtéž, s. 112.

⁸³ Tamtéž, s. 141.

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ Bauman, Z. *Globalizace: důsledky pro člověka*, c.d., s. 146.

Proti sobě stavěné procesy globalizace a lokalizace “jsou zároveň hnací síly a výrazové formy nové *polarizace a stratifikace obyvatelstva světa na globalizované bohaté a lokalizované chudé*”.⁸⁶ Vymezování na bohaté a chudé platilo vždy za vzájemný distinktivní rys, který se reálně a empiricky ztělesňoval roztahováním, či smršťováním vzájemné sociální vzdálenosti. Bauman, ale v globalizaci a jejím socio-ontotvorným nástrojem, mobilitě, spatřuje novou sociální hierarchizaci, v níž oba póly opouštějí kvantifikační odstupňování a vytvářejí zcela odlišné kvality života, na jedné straně koncentrace svobody jednání, na straně druhé vyloučení znamenající v podstatě včlenění se do lokálního prostoru imobility.

2.2.3.2 Politická moc ekonomie

Asymetrie vzájemných mocenských pozic není záležitostí pouze individuálních osudů, ale odehrává se i na abstraktní rovině obvykle autonomních systémů politiky a ekonomie. Zatímco v počátcích vývoje moderní společnosti byly tyto dvě oblasti sice vzájemně provázány a ohraničeny hranicemi národního státu, v globálním rámci a právě procesu globalizace samotné se zdá být politika jako mocenské jednání vyvlastněno ekonomikou.

Probíhající ekonomická asymetrie v podobě vzájemných obchodních vztahů a závazků se ve své globální rovině neodehrává na způsob otevřené rovnosti, ale centralizuje a koncentruje politickou moc okolo mocenských center mezinárodního obchodu. Poměr exportu a importu dosahuje u nejvyspělejších zemí nejvyšší míry v rámci vnitřních euroamerických trhů, takže efekt rostoucí míry bohatství opisuje geografické rozložení původních poměrů politické hegemonie.⁸⁷

2.2.4 Globální standardizace/diverzifikace kultury

Z perspektivy kultury chápané v jejím širším významu jako symbolický systém nesoucí hodnoty a normy obvykle vyjadřuje základní logiku procesu globalizace buď jako všehegemonizující a plně determinující dominanci, nebo naopak jako multikauzalitní polycentricmus. Vzájemná globální provázanost tak potom svět homogenizuje pod jednotnou kulturní dikci, nebo se naopak heterogenně otevírá oblastem s různě rozloženou mocí.⁸⁸

⁸⁶ Beck. U. *Co je to globalizace?: omyly a odpovědi*, c.d., s. 71.

⁸⁷ Tamtéž, s. 138-139.

⁸⁸ Tamtéž, s. 44.

2.2.4.1 Kulturní homogenizace

Představa jednotného a sjednoceného světa jako výsledek globalizace vychází z postulování pouze jedné autonomní oblasti nadřazené všem ostatním. Podle typu oblasti této dominantní figury se odvíjí i celá perspektiva výkladu principů existence a fungování světa.

Konvergence globální kultury je dosahováno prostřednictvím „univerzalizace ve smyslu sjednocení životních stylů, kulturních symbolů a nadnárodních způsobů jednání.”⁸⁹ Kulturní symbolizace regionálních kulturních specifik je tak zploštěna na úroveň globálně šířeného zboží. Lipovetsky pojímá nastolenou kulturní jednotu jako *světokulturu*, “revoluci ve sféře informačních a komunikačních technologií, vznik ohromných nadnárodních mediálních sítí a expanzi kulturního průmyslu, který na globální trh vrhá stále častěji stejný objem zboží.”⁹⁰ Světokultura v jeho pojetí vytváří novou symboliku sjednocující prizmatem kapitalistického trhu celý svět, která „plodí vlastní kulturní významy, zásady a mýty.”⁹¹ Tímto pojetím se Lipovetsky blíží k Wallersteinovu pojetí globalizace jako komprese všech aktérů, institucí, národních i nadnárodních rámců podle jejich role v jedné celé monumentální celosvětové dělbě práce. V jeho případě je sjednocujícím globálním prvkem dominující kapitalistický řád, ale tento model je silně kritizován právě za svůj monokauzální a také výhradně ekonomický přístup, kdy „globalizace je definována jedinečně a výlučně jako institucionalizace světového trhu.”⁹²

Globální šíření kulturních obsahů není výsledkem pouze extenze globálního trhu, ale byla umožněna i radikální technologickou inovací komunikačních zařízení, ať již ztělesněné satelitním vysíláním, digitalizací, či masivním pokrytím planety mobilním signálem spolu s nadprodukcí cenově dostupných přístrojů (televize, počítače, mobily). Dnes nebývalý dosah a rozsah těchto komunikačních sfér označována jako „boom” digitálních technologií je reflektován jak ve své ekonomické stránce, kdy přináší digitálnímu, mediálnímu a v neposlední řadě i zábavnímu průmyslu nebývalý rozvoj a s tím spojené zisky, rozšiřování tržního segmentu a nových oblastí služeb. Tato technologicky rozmanitá „globalizace umění

⁸⁹ Tamtéž, s. 57.

⁹⁰ Lipovetsky, G. *Říše pomíjivosti: móda a její úděl v moderních společnostech*. Přel. M. Pokorný. Praha: Prostor, 2010, s. 12.

⁹¹ Tamtéž, s. 24.

⁹² Beck, U. *Co je to globalizace?: omyly a odpovědi*, c.d., s. 47.

se vyznačuje silnou tržní koncentrací, ale zároveň i kulturní diverzifikací nabídky, která se nyní otevírá i umělcům nepocházejících ze Západu,”⁹³ které tak zároveň vztahuje v jeden globální kulturní rámec.

2.2.4.2 McDonaldizace společnosti

Tezi o mcdonaldizaci společnosti uvedl Ritzer jako „proces, při kterém principy rychloobslužných restaurací ovládají stále více sektorů americké společnosti i celého zbytku světa”.⁹⁴ Globálně rozšířený fast-food zde slouží jako konceptuální explanace široké společenské institucionální transformace zasahující další sektory společnosti, nejen restaurační průmysl. Ritzerův model procesu mcdonaldizace odrážel čtyři základní pilíře racionality moderní společnosti: efektivnost, kvantifikovatelnost a kalkulovatelnost, předvídatelnost a také kontrolu zaváděním dehumánních technologií. Rozvíjením teoretického modelu Weberovy formální racionality vnímá globální institucionalizaci pravidel, předpisů a struktur jednání, která směřuje k optimalizaci a instrumentalizaci prostředků vedoucích k cíli.⁹⁵ Zároveň kriticky poukazuje na iracionalitu racionálních byrokratických struktur rozdělující z důvodu navýšení výsledné efektivity produkční proces na jeho jednotlivé komponenty, který byl charakteristický pro fordistický systém produkční výroby, jehož výsledkem je nejen standardizace výsledného produktu, ale i samotný uniformní proces produkce podněcující k prostorové expanzi. Racionalizovaná byrokratická struktura se globálně šíří a uplatňuje v různých společenských sektorech: rekreační průmysl, automobilismus, fast-foody, ale i celé sídlištní výstavby, vzorce životního stylu jako vzájemně provázané a doplňující se systémy shlukující tyto mcdonaldizované struktury. Hlavním principem expanze nejen prostorové, ale i napříč různými oblastmi sociální reality je metoda licenčních reprodukcí.⁹⁶

Předpověditelnost času a prostoru se zajišťuje důrazem “na disciplínu, pořádek, systematizaci, formalizaci, rutinu, jednotnost a metodické postupy.”⁹⁷ Právě předvídatelnost a předpověditelnost snižují nejistotu tím, že nabízejí standardizovaný produkt či jednání, které

⁹³ Lipovetsky, G. *Říše pomíjivosti: móda a její úděl v moderních společnostech*, c.d., s. 32.

⁹⁴ Ritzer, G. *Mcdonaldizace společnosti: výzkum měnící se povahy soudobého společenského života*, c.d., s. 18.

⁹⁵ Tamtéž, s. 35.

⁹⁶ Tamtéž, s. 46.

⁹⁷ Tamtéž, s. 92.

je snadno identifikovatelné prostřednictvím známého symbolu, loga, či značky. V důsledku toho mizí tradiční regionální a etnické specifičnosti, které jsou vystaveny globální konkurenci a jejímu procesu homogenizace a standardizace původních kulturních rozdílů spjatých s nějakou lokalitou.

Proces globalizace přináší efektivnost, přitažlivost, rychlost a dekontextualizaci. Na tomto principu fungují i velké organizace, které institucionalizovaly subjektivní individuální rozdíly do pravidly definovaných limitů jednání osob prostřednictvím důvěry, ale i zaměnitelnosti jako důsledek zavádění technologií.⁹⁸ Právě technologie znamenají „nejenom stroje a nástroje, ale také materiály, dovednosti, znalosti, pravidla, předpisy, úkony a techniky.“⁹⁹ Kontrola přináší redukci lidské činnosti na sérii strojových úkonů a způsobuje technologickou dehumanizaci lidí. Typickým příkladem je podobnost a zavádění principu obchodních center v různých místech světa. Ve všech případech se nezávisle na daném kultuře jedná o definovaný prostor podléhající centrálnímu schvalování a plánování, které se řídí ekonomickou efektivitou zisku a zároveň disciplinuje návštěvníky vymezením akceptovatelného chování. Pseudointerakce „osobního“ charakteru nakupujících je ve skutečnosti standardizovaný způsob, při němž rutina nahrazuje ritualizaci, které zastupují mcdonaldizované globální pseudo-události. Důsledkem této standardizace v globálním měřítku je ztráta autenticity a rozličnosti. Kulturní globalizace je neoddělitelná od konzumní sféry vlivu a moci, spotřebitelské normy podléhající exponenciálnímu růstu hyperkonzumenství.

Globální mcdonaldizace souvisí s fenoménem zrychlování (rapidizace) času a prostoru, což se projevuje na nárůstu pracovního výkonu, množství úvazků, přesčasů, prostorové pracovní mobility. Probíhající proces mcdonaldizace kriticky tak upravuje představu postfordistické transformace západního světa tím, že zahrnuje do racionalizované monotónní práce typicky fordistické rozčlenění produkce na komponenty, ač globálně rozesté po celém světě, které vykonávají prostřednictvím nenáročného softwaru nekvalifikovaní pracovníci, leč v nemanuálních činnostech. „Mezi společné rysy mezi mcdonaldismem a fordismem patří zejména: homogenní výrobky, nepružná technologie,

⁹⁸ Tamtéž, s. 101.

⁹⁹ Tamtéž, s. 104.

standardizované pracovní výkony, konec dovednosti, homogenizace práce, spotřeby a stejnorodí zaměstnanci.“¹⁰⁰ V rámci globalizace mají racionalizační praktiky význam svojí schopnost alokace, kdy význam jednání je nezávislý na kontextualizaci v dané lokaci.

2.2.4.3 Heterogenní diverzifikace světa

Ulrich Beck reviduje představu jednodimenzionální koncepce globalizace a akcentuje globální zdůraznění právě onoho lokálního. „Globalizace znamená nejen de-lokalizaci, nýbrž předpokládá re-lokalizaci“, kde globální znamená prostorovou translokálnost, tedy globální souběžnost míst.¹⁰¹ Na jedné straně taková koncepce globalizace odmítá pozici kulturního sjednocování trendem mcdonaldizace, která by univerzalizovala světovou kulturu ve smyslu začleňování sociálního jednání a jeho významu do homogenních schématických vzorců, ať již produkce či konzumace. Na straně druhé ale zároveň nepodléhá paušalizaci re-lokalizace jako ustavení heterogenity a etno-regionální rozmanitosti v éře globalizace, protože tento proces dialekticky odpovídá reflexi probíhající de-lokalizace a vše se odehrává ve vztažném rámci globálního kontextu.¹⁰²

Beck shrnuje svoji dialektickou koncepci vztahu jednoty a mnohosti globální kultury podle konceptu *glocalizace* jako kontingentního, nestatického procesu, který má dialektický charakter v paradoxním smyslu významu lokalit v jejich globální jednotě.¹⁰³ Univerzální je praktikováno partikulárně, globální spojení fragmentuje původní kontextové rámce, centralizace koncentruje de-centralizované. Mýtus linearity globalizace narušuje realita vyčleňování translokálních kultur zdůrazňováním lokálního, kdy se jedná o reaktivní proces původně akcentovaný expanzí globálních kulturních vzorců a kódů chování, jednání a životních stylů.¹⁰⁴

Převaha tematického pole určité deontologizace konceptu universalizace v duchu metodologického anti-entocentrismu vytváří „teoretický pluralismus ekonomicko-sociálně-kulturních přístupů,“ které mohou vyústit do vzájemné konfrontace pluralitních vzájemně si

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 142.

¹⁰¹ Beck. U. *Co je to globalizace?: omyly a odpovědi*, c.d., s. 60.

¹⁰² Tamtéž, s. 61.

¹⁰³ Tamtéž, s. 64.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 142.

konkurujících logik určujících globalizaci.¹⁰⁵ Odpor vůči světokultuře jako reálné projekci okcidentalismu, tedy universalizace forem a znaků západního světa, která nesouvisí pouze s rozmachem kapitalistického tržního typu ekonomiky po kolapsu východního bloku, dosáhl globálního dosahu. Paradoxně se tak vzájemně protínají lokální dimenze reflexe a reakce na globální jednání, které vyvolávají sice na jedné straně lokalizované formy odporu, zároveň ale na straně druhé jsou součástí i ostatních v globálním rozsahu.

2.2.5 Problematika role národního státu v globalizaci

Proces globalizace je ve velké míře artikulován a popularizován v obecném povědomí jako spor o oslabování moci, či dokonce postupujícím zániku *národního státu*. Tuto otázku vyvolal nástup nových aktérů sociálního jednání objevujících se v globalizovaném prostoru, který charakterizuje kombinace, ale i konfrontace mezinárodního a transnacionálního. „Multinacionální a transnacionální podniky, mezinárodní organizace, asociace a nevládní organizace i hnutí občanských iniciativ“¹⁰⁶ charakterizují jejich kosmopolitními zájmy a také takové způsoby jednání, kterými „propojují v síťových vztazích lokální, regionální a globální prostory.“¹⁰⁷ Ohrožení nejen rozsahu moci národního státu, ale i jeho dosavadní vůdčí role demiurga sociálních identit v důsledku působení nových aktérů na globální scéně, vyvolalo ostrou debatu o podstatě globalizace a jejích důsledcích. V abstraktnější rovině se jedná o výsledek určitého „úniku politiky z kategoriálního rámce národního státu,“¹⁰⁸ kdy se politické důsledky různých oblastí současné společnosti jeví jako důsledek globalizačních rizik.

2.2.5.1 Národní stát jako produkt i demiurg modernity

V diskuzi řešící proměnu mocenské pozice státu v globalizovaném světě, existuje sdílená implicitní představa státu jako institucionální struktury, kterou vymezují jasné teritoriální a kulturně-jazykové hranice. „Smysl státu spočíval právě v tom, že byl institucí legitimizující si legitimní právo (a honosící se dostatečnými prostředky k jeho uplatnění)

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 44.

¹⁰⁶ Suša, O., *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*, c.d., s. 31.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ Beck. U. *Co je to globalizace?: omyly a odpovědi*, c.d., s. 9.

zavádět a prosazovat pravidla a normy poutající běh událostí v rámci určitého teritoria.“¹⁰⁹ Problematickým na tomto pojetí je nerozlišování státu a kolektivity, nad níž uplatňuje sociální moc, k čemuž využívá státního aparátu v jeho formě hierarchické byrokracie. Moderní stát udává řád svému území, které vojensky brání před cizími, spravuje národní hospodářství a vydrží kulturní zdroje poskytující jeho členům národní identitu. Zásadní „vytyčení a zabezpečení hranic, jež oddělovaly a uzavíraly teritorium legislativní a exekutivní svrchovanosti každého státu,“¹¹⁰ tak vytvářejí dojem, že občané, kteří jsou jeho součástí, představují zároveň automaticky stát samotný.

2.2.5.2 Ztráta moci a problém legitimacy národních států

Hlavním důvodem problému ztráty moci národních států souvisí s tlakem v důsledku rozdělení ekonomické produkce, která byla dříve koncentrovaná v teritoriu národního státu. Dochází ta k rozkladu základního pilíře moderního státu, ekonomiky. A jako důsledek „neomezeného a nezastavitelného šíření pravidel volného obchodu a především volného pohybu kapitálu a financí“¹¹¹ se vzdaluje politické kontrole sama ekonomika, přičemž státní zásahy do této oblasti jsou reflektovány a trestány světovými trhy. V rovině ekonomické zůstává státu pouze mikroekonomická politika, která je ale stejně součástí globální ekonomiky a podléhá jejím silám a vlivu.

Globální produkce automaticky odděluje místo investic, produkce, zdanění a bydliště¹¹² a stát tak ztratil kontrolu a moc nad ekonomickými subjekty, které se stávají nezávislými v rámci globální ekonomiky na státních hranicích. Jednání firem v rámci globalizovaného světa může fungovat mimo politický systém. Tím, že národní státy podstoupily politická rozhodování ekonomice, tedy volnotržním subjektům nadnárodního typu, tak jsou zpětně (odměnou) stavěny v globální hře o investice proti sobě, když se předhánějí v investičních pobídkách pro velké nadnárodní ekonomické subjekty.

¹⁰⁹ Bauman, Z. *Globalizace: důsledky pro člověka*, c.d., s. 76.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 78.

¹¹¹ Tamtéž, s. 82.

¹¹² Beck. U. *Co je to globalizace?: omyly a odpovědi.*, c.d., s. 12.

Z politického hlediska se mění pozice národních států v mezinárodní politice. Zatímco dříve neměli mezinárodní organizace ještě transnacionální charakter, protože jejich hlavní náplní byla legalizace a legitimizace vztahů a národních hranic mezi jejich členy, dnes naopak svými rozhodnutími jsou schopny překračovat teritoriální hranice a sociální prostory vymezené národními státy. Státy jsou sice slabé, ale nezanikají, zůstává jim role represivního ochránce bezpečnosti a nového globálního řádu, například v podobě garanta svobody nadnárodních společností.¹¹³ Znevýhodnění národního státu spočívá v jeho vymezení vlastním teritoriem, v němž je lokalizován a pevně tak vázán k vlastnímu území, kde jediné může vykonávat svoji moc. Toto nerovné postavení vyvolává jako protireakci renacionalizaci, tedy nárůst společenských tendencí, které rostou úměrně s pocitem bezmocnosti obyvatel v rámci globalizovaného světa.

2.2.5.3 Smrt státu jako neoliberální doktrína

Na jedné straně se „v teoriích „globalistů“ či „hyperglobalistů“ zdůrazňovala přežitost národního státu jako překážky plné globalizace, chápané kupříkladu jako spontánní přirozený proces hry volnotržních sil,¹¹⁴ kterému je bráněno státními regulacemi v podobě celních tarifů či sektorového dotování. Tento protistátní přístup představuje základní doktrínu neoliberální ideologie, která pracuje s představou globalizace jako vyvrcholení tendencí modernity odbourávající svět tradičních a svobodu omezujících vazeb a také uzurpujících sociálních struktur, jakými byly formální organizace disciplinující jedince. I samotná „instituce státu se pak jeví jako nepřirozený, dysfunkční celek organizace lidských činností a řízení ekonomických úsilí ve světě bez hranic.“¹¹⁵ Vyjevuje se tu před námi silně ideologizující aspekt chápání globalizace jako programu usilujícího „o únik ze sociální kontroly národních státních prostorů a vyhovuje jim demontáž sociálně tržní soustavy.“¹¹⁶ Jedná se však v zájmu pouze určité zájmové skupiny, v tomto případě velkých hráčů soukromého sektoru v podobě nadnárodních korporací, zástupců finančního byznysu, celkově

¹¹³ Bauman, Z. *Globalizace: důsledky pro člověka*, c.d., s. 84.

¹¹⁴ Suša, O., *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*, c.d., s. 31.

¹¹⁵ Ohmae, K. *Borderless World.*, s. 78. cit. In: Suša, O. *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*, c.d., s. 31.

¹¹⁶ Suša, O., *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*, c.d., s. 34.

mocenské elity, jejímž zájmem je prosazení převahy „ekonomické sféry nad sociální, kulturní a politické sféry života.“¹¹⁷

Paradoxně ale vychází tato perspektiva ze ztráty legitimizace státních struktur prostřednictvím liberalismu. Současná fiskální krize států nese podobu vnitřně antagonistického tlaku na státy navyšovat veřejné výdaje a zároveň snižovat daňovou zátěž. Oslabování moci států ale představuje problém i pro kapitalisty, když „bez silných států nemohou existovat relativní monopoly a kapitalisté budou muset snášet účinky tržní konkurence.“¹¹⁸ Slábnoucí význam národních států jako důsledek fungování nadnárodních korporací považuje Wallerstein za nesmyslný, protože „ve skutečnosti nemohou existovat bez silných státních struktur... v jádrových zónách“.¹¹⁹

2.2.5.4 Transnacionální charakter globalizace

Státocentrické hledisko v rámci současné globalizace nahradila kocepce, která vidí „transnacionální charakter současného *globálního kapitalismu* jako výsledek epochální změny světového kapitalismu,“¹²⁰ během něhož v poslední čtvrtině 20. století se státně národní způsob kapitalistické produkce transformoval do transnacionální podoby. Tím je myšlen aktuální stav, kdy globální ekonomika již „nefunguje v rámci světosystému vztahů mezi národními státy a jejich národními hospodářskými prostory výroby a spotřeby.“¹²¹ Vysoce mobilní globální kapitál využívá fragmentace národních ekonomik, které funkčně integruje pod svoji centralizovanou kontrolu. Takový „globální systém je proto integrací zemí a regionů do jednoho celku globální ekonomiky s globálním finančním systémem“¹²² s transnacionálním typem třídního vztahu mezi kapitálem a prací. Globalizace je v takové optice vnímána jako vznikání světové společnosti, jejíž reorganizované uspořádání je řízeno bloky transnacionálních sil. Tím dochází k pojetí států jako států transnacionálního, jakéhosi

¹¹⁷ Tamtéž.

¹¹⁸ Wallerstein, I. *Utopistika. Historické rozhodování ve 21. století*. Přel. R. Převrátíl. Praha: :intu., 2006, s. 51.

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ Suša, O., *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza, c.d.*, s. 62.

¹²¹ Tamtéž.

¹²² Tamtéž, s. 63.

souboru institucí nadnárodních sil, které slouží transnacionální kapitalistické třídě k prosazování globální politické hegemonie.¹²³ Významnou roli zde hraje především rozmach síťové komunikace informačních systémů, takže „transnacionální globální kapitalismus je spojen s vzestupem transnacionálního kapitálu, který využil nové informační technologie.“¹²⁴

2.2.5.5 Současná role národních států v globalizaci

Ale z druhé strany jsou národní státy nahlíženy jako nejen významná součást globalizace, která stojí právě za jejím rozvojem do současné podoby, ale i jako její podporovatelé. Národní státy lze totiž narozdíl od příslušníků neoliberálních ekonomů nahlížet „jako hlavní ekonomické aktéry globálního tržního systému.“¹²⁵ Takovou perspektivu nabízí teorie světosystému,¹²⁶ jemuž vládnou světové státní velmoci v důsledku svého opanování světa užíváním inkorporace různých světových oblastí pod vládu centra.

Problémem předchozích přístupů byla akcentace logiky kapitalismu opomíjející „vliv specifických procesů a strategií globalizace spojených s širšími sociálními a politickými strukturami a i jednáním aktérů v určitých podmínkách a mocenských vztazích.“¹²⁷

Představu onoho „konce národního státu“ je možno vnímat jako důsledek určité pojmové konstrukce, která značně roli státu přeceňovala na základě dominance zejména některých, především ve vojenské, kolonizační či ekonomické oblasti. „Realita omezené suverenity byla historickým plodem dlouhodobé oligarchické hegemonie a konfliktů velmocí,

¹²³ Robinson, W. I. *Teorie globálního kapitalismu: transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. Přel. R. Pěvrátil. Praha: Filosofia, 2009, s. 81.

¹²⁴ Suša 2010: s. 62

¹²⁵ Varoufakis vysvětluje vznik ekonomické krize z roku 2008 prostřednictvím svého konceptu Globálního Minotaura, čímž má v podstatě na mysli strategii existence globálního systému vstřebávajícího světové produkci a finance podporující hegemonii USA prostřednictvím dalších států. In. Varoufakis, G. *Globální minotaurus: Amerika, Evropa, krize a budoucnost globální ekonomiky*. Přel. R. Pěvrátil. Praha: Rybka Publishers, 2013.

¹²⁶ Výraz *světosystém* (anglicky *world-system*) užívá Immanuel Wallerstein jako vyjádření základního rámce pro analýzu současné společnosti. Moderní systém v jeho pojetí představuje kapitalistická světoekonomika, přičemž její vývoj kromě centra ovlivňují i periferie. Od výrazu „světového systému“ odlišuje Wallerstein svůj koncept světosystému jako „zásadní metodologický princip, podle něhož není kapitalismus dílem národního státu.“ In Wallerstein, I. *Utopistika. Historické rozhodování ve 21. Století, c.d.*, s. 96-97.

¹²⁷ Suša, O., *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza, c.d.*, s. 33 .

jež vyvrcholila ve 20. století jako století války, spíš než nějakým náhlým přesunem světové moci do rukou finančního světové moci do rukou finančních a nadnárodních monopolů, na něž se nevztahuje politická kontrola.“¹²⁸

V důsledku ztráty legitimizace dosavadních státních struktur narůstá počet etnických konfliktů, které vycházejí z nemoderních kmenových vztahů narozdíl od nacionalismu, který byl integrující ideologií právě při vzniku moderních národních států. Národní stát oproštěný od své dominance v původních (ekonomických, sociálních a kulturních) oblastech výkonu se v globalizaci stává pouze dohlážitel a ručitelem pořádku ve vymezených teritoriích proti občanům, které je nutno disciplinovat v globálním řádu i jako pracovní sílu. Důsledek globálních a exteritoriálních tržních sil na národní teritorium, stát láká na pořádek a disciplinaci vlastních obyvatel zahraniční investory. Svrchovanost státu se smršťuje jen na potírání zločinu.¹²⁹

2.2.6 Organizace a individua v éře globálních rizik

Globalizace souvisí s organizační transformací sociální, která se označuje jako přechod z modernity organizované do liberální,¹³⁰ případně se označuje jako proměna společnosti industriální v postindustriální.¹³¹ Navzdory možnému zdání, že se jedná o transformaci primárně ekonomickou, ostatně stejně jako v případě samotného procesu globalizace, se jedná o širší společenský proces měnící dosavadní způsoby sociálního uspořádání, vzorců jednání a kulturně-kognitivního rámce interpretace a reflexe lidské činnosti.

2.2.6.1 Individualizace

Nástup globalizace je spojen i s dobou prosazování se liberální modernity, která v rámci sociálního světa má podobu eroze velkých formálních struktur a nárůst individualizace jako aktuální formy sociální v moderních společnostech západního typu.

¹²⁸ Tamtéž, s. 42.

¹²⁹ Bauman, Z. *Globalizace: důsledky pro člověka*, c.d., s. 140.

¹³⁰ Viz. Wagner, P. *A sociology of modernity: liberty and discipline*. London: Routledge, 1994.

¹³¹ Viz. Keller, J. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: SLON, 2011.

Centrálním zdrojem společenských hodnot se stala svoboda jednotlivce. Význam individualizace není ani tolik v radikální anomii sociálního systému hodnot, ale jeho výrazné diferenciaci spolu s prudkým nárůstem osobní autonomie, která směřuje k určité formě sociální anonymizace.¹³²

Podle Becka je individualizace nezamýšleným důsledkem fungování sociálního státu, který představuje pro jedince svým systémem pojištění určitou ochranu před neúspěchy v různých formách trhu. Zároveň ale individualizovaný jedinec odmítá se spolupodílet na fungování sociálního státu a vyhledává možnosti, jak navýšit osobní příjem na úkor kolektivního spolupodílení se, především ve formě daňových odvodů.¹³³ Fiskální krize státu tak probíhá v rámci dvou rovin, které jsou součástí globalizace. Zatímco na makroúrovni se velkým společnostem daří odklánět své daňové povinnosti směrem k daňovým rájům, tak na mikroúrovni se jedinci sebenahlížejí jako nezávislé osoby, které v rámci globální mobility nepodléhají hranicím národního státu a jeho institucím.

Individualizace se projevuje i v rámci tzv. sebevykořisťování,¹³⁴ kdy jedinci se uplatňují na globalizovaném trhu práce prostřednictvím autonomizované flexibilní práce, která odpovídá nově nastoleným podmínkám postforditsické výroby. Ta se projevuje i ve formě individualizace produkce, výrobků a zboží: slovníkem „výroby a trhů to znamená vyvinout vysoce individualizované výrobky a služby, stejně jako tak k nim vztažené formy práce a produkce, jež budou pravděpodobně muset být náročné na práci.“¹³⁵ Individualizace rizik spojených s novými formami zaměstnání nabývají své reálné podoby privatizací zdravotních a psychických rizik práce. „Normy platné v oblasti ochrany práce se při decentralizovaných formách práce vymykají veřejné kontrole a výdaje spojené s jejich porušováním nebo zachováním se přesouvají na samy pracovníky.“¹³⁶

¹³² Beck, U. *Co je to globalizace?: omyly a odpovědi*, c.d., s. 170.

¹³³ Beck, U. *Riziková společnost: na cestě k jiné modernitě*. Přel. O. Vochoč. Praha: SLON, 2004, s. 226.

¹³⁴ Beck, U. *Co je to globalizace?: omyly a odpovědi*, c.d., s. 173.

¹³⁵ Tamtéž, s. 168.

¹³⁶ Beck, U. *Riziková společnost: na cestě k jiné modernitě*, c.d., s. 227.

2.2.6.2 Globální rizika

Důsledky globalizace představují globální distribuci rizik, která se netýká pouze jejich přímých producentů, ale všech globálních aktérů, kteří se setkávají pouze s důsledky těchto jednání. Ulrich Beck z toho důvodu považuje současnou společnost za světovou a rizikovou. Problémem je vyjmutí průmyslové produkce rizik z politické agendy, protože „rizika a ohrožení, pokud jsou chápána jako nezamýšlené důsledky či dílčí systémové nehody, pak nemohou být politicky (a také demokraticky) řešena jako veřejný problém na lokální, státní a nadnárodní úrovni.“¹³⁷ Beck mluví o několika typech globálních ohrožení, která světová riziková společnost vytváří jako, že narůstající dosahování bohatství prostřednictvím ekonomického růstu zároveň přináší ekologické znečišťování a zamořování. S tím souvisí i ekologické devastování v důsledku výrazně rostoucí chudoby. Dále odkazuje také na konfliktní podstatu hrozby zbraněmi hromadného ničení vlastněných nejen státními aktéry globálních střetů. „Podle Becka jsme ve světové rizikové společnosti ohrožení všichni, někteří však mají mnohem menší možnosti čelit rizikovým dopadům nežli druzí,“¹³⁸ především v přímé úměře možnostem globální mobility.

Problémem tohoto konceptu světové distribuce rizik spočívá ve slabé reflexi vzniku a existence světových sociálních nerovností, kdy se Beck „hlouběji nezabývá přímou souvislostí mezi nerovnou distribucí rizik a reprodukcí sociálně třídních nerovností.“¹³⁹

2.2.6.3 Ekologické problémy

V důsledku neustálé akumulace kapitálu, což představuje hlavní podstatu expanzivního charakteru globálního kapitalismu, dochází kromě znehodnocování kolektivních pracovních sil k vyčerpávání a masivní destrukci přírodních zdrojů.¹⁴⁰ Souvislost globalizace, především v podobě globálního kapitalismu, a ekologických problémů prokazuje společné datování od sedmdesátých let. Právě v polovině sedmdesátých let upozornila konference

¹³⁷ Suša, O., *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*, c.d., s. 65-66.

¹³⁸ Tamtéž, s. 67.

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ Harvey, D. *Rebel Cities: from the right to the city to the urban revolution*, c.d., s. 75.

Římského klubu na limity růstu, což bylo eufemistické označení problematiky globální expanze kapitalismu přinášejícího závažné ekologické problémy do budoucnosti.¹⁴¹

Ekologické problémy představují globální rizika současnosti, která jsou jako taková reflektována a jsou součástí vědomí jedinců spolu s vlivem na jejich sociální jednání a případné dopady na stav planety a její biodiverzity. Součástí takové reflexe je vědění o problémech jako upřednostňování masité stravy v západním světě: problém metanu, pohlcování velkého množství energie a půdy a plýtvání zdroji. Globální rozměr ekologických rizik představuje shlukování mikroekologických změn, které se nakonec projeví v plné globální šíři postihující celé populace, takže nakonec nabývá podoby makroekologických problémů jako globální deforestace, rozšiřování pouštních oblastí, ztráta biodiverzity, znečišťování oceánů,¹⁴² těžba surovin, znečišťování ovzduší, ale i globální šíření epidemií (AIDS, Hepatitida, Ebola, SARS).

Globální rizika nezamýšlených důsledků lidského jednání vyvolává navzdory racionálnímu základu očekávané účinnosti nějakého chování při své realizaci v masovém měřítku zcela opačné a nežádoucí tendence. Biopaliva na jedné straně řeší nedostatkost fosilních paliv, na straně druhé přesměrovávají produkci zemědělské produkce mimo potravní řetězec, což zvyrazňuje problematiku hladovějícího světa.

2.2.7 Globální nerovnosti ve vztahu kapitálu a práce

Last but not least je problematika často představující neprekérnější, nejkontroverznější a jednoznačně nejdiskutovanější oblast globalizace, čímž mám na mysli pole globální sociální spravedlnosti. Jak bylo již zmiňováno v úvodu práce, obecný náhled na globalizaci, především uplatňovaný optikou médií, omezuje její vnímání pouze na ekonomickou perspektivu.

Klasickým prizmatem této problematiky je obraz celosvětových přesunů výroby z důvodu snižování nákladů v podobě pracovních mezd a daňové zátěže. Výsledkem je ambivalentní vztah vyjádřitelný v abstraktní rovině jako vztah kapitálu a práce, kde kapitál

¹⁴¹ Meadows, D., Randers, J. a Meadows, D. *Limits to growth: the 30-year update*. London: Earthscan, 2005.

¹⁴² Harvey, D. *Rebel Cities: from the right to the city to the urban revolution*, c.d., s. 78.

reprezentuje aktéry orientované na zisk (kapitalistické firmy) a práce představuje lidskou produkci vytvářející zboží (transformací přírody).

Vzájemná diskrepance pracovních pozic, míry jejich ohodnocení a společenského uznání, tak charakteristická pro globalizaci, spočívá v neoddělitelnosti pracovního procesu celého systému globální kapitalistické produkce. Existence globálních center, která představují koncentraci bohatství, expertních pracovních pozic, soustředování globální elity souvisí s růstem nabídky nekvalifikovaných pracovníků, především imigrantů. „V globální éře platí: práce je stále více a je stále levnější. Kapitálu je stále méně a je stále dražší.“¹⁴³ Důsledkem principu fungování globálního kapitalismu je právě nárůst nerovností nejen mezi sociálními třídami v rámci jedné národní společnosti, ale ještě výrazněji nabývá podoby nesmiřitelnosti v celoplanetárním měřítku.

„Mobilní kapitál se stává „globálním vítězem“, lokální podniky a občané – obyvatelé národních států musí platit vše a nést náklady tzv. externalit – musí hradit sociální stát a fungující demokracii.“¹⁴⁴ Jedná se o základní paradox, který přináší globalizace vyspělým moderním státům, když na jedné straně poskytují životní zázemí pro mocenské elity nadnárodních podniků, které zároveň neustále snižují svoji spoluúčasť na přispívání k fungování těchto sociálních států. Užívají si existenci tohoto prostředí bez příspěvku na veřejné finance, z nichž je toto blaho financováno.

Robinson pojímá třídní vztah v rámci jeho transnacionálního charakteru, „v němž super-mobilní kapitál super-vykořisťuje práci.“¹⁴⁵ Kapitál odpoutaný od prostoru již nepotřebuje migrující pracovní sílu, což vede „k hloubení nových příkopů a budování nových zdí (zvaných „imigrační“ nebo „národnostní“ zákony), jež brání pohybu lidí, kteří jsou v důsledku tohoto vývoje duchovně či fyzicky vykořenění.“¹⁴⁶

¹⁴³ Beck, U. *Co je to globalizace?: omyly a odpovědi*, c.d., s. 175.

¹⁴⁴ Suša, O., *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*, c.d., s. 42.

¹⁴⁵ Robinson, W. I. *Teorie globálního kapitalismu: transnacionální ekonomika a společnost v krizi*, c.d., s. 34.

¹⁴⁶ Bauman, Z. *Globalizace: důsledky pro člověka*, c.d., s. 112.

2.2.7.1 Ekonomická transformace kapitalistické produkce

S globalizací výrazně souvisí ekonomická transformace, která obdobně jako nástup globalizačních tendencí nastává v průběhu sedmdesátých let v západním světě. Týká se radikálních změn v pracovních procesech, vzorcích spotřeby, geografických a geopolitických konfiguracích, státní moci a jednání. Jedná se o proměnu způsobu dosavadní politické a sociální reprodukce. Z ekonomického pohledu vykládaná jako důsledek posunu v režimu akumulace.¹⁴⁷ Poválečný ekonomický „boom (1945-73) byl postaven na určitém souboru praktik kontroly pracovní síly, směsi technologií, konzumních habitech a nastavení politicko-ekonomické moci“ tzv. Fordisticko-Keynesiánsství.¹⁴⁸ Fordismus charakterizovala v první řadě racionalizace technologií i způsobu pracovní produkce, organizovaná fragmentarizace manuální dělní práce popisující jednotlivé díly výrobního procesu (inspirace Taylorismem), disciplinace práce zvyšující efektivitu výroby prostřednictvím pásové výroby a v neposlední řadě podpora masového konzumu. Firmy fungovaly v rámci trojlístku: organizované práce, širokého korporativního kapitálu a národního státu, který měl podobu Keynesiánského typu, jež vytvářel institucionální zázemí masové racionalizované produkci i masám konzumentů.

V sedmdesátých letech ale dochází k základní transformaci fordistického typu výroby odehrávajícího se v rámci národního státu blahobytu do flexibilního postfordismu. Hlavními příčinami byly fiskální krize státu (USA a VB), konec systému Bretton Woods zajišťující pevnou měnu a v neposlední řadě problém rigidity pracovních trhů, alokace práce, či pracovních kontraktů. V souvislosti s časo-prostorovou dekompresí dochází k flexibilní akumulaci, která zapříčiňuje vznik nových sektorů produkce, nové trhy a intenzifikace komerčních, technologických a organizačních inovací.¹⁴⁹

2.2.7.2 Proměna charakteru práce

Výše popsaná proměna samotné organizace je spjata s transformací výrobních struktur, které charakterizuje posun od masové produkce fordistického typu k pružnému

¹⁴⁷ Harvey, D. *The condition of postmodernity: an enquiry into the origins of cultural change*. Cambridge: Blackwell, 1990, s. 121.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 124.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 147.

systemu sítí. Zatímco masivní průmyslová produkce vycházela z továrního modelu koncentrující celou výrobu a její rozčlenění na jednotlivé pracovní úkony zvýšilo dosáhnout v poválečných třech dekadách nebývalého rozvoje (a bohatství), expanze sektoru služeb a také manažerských pozic/úrovně způsobuje revoluci v organizačním pojetí. „Dříve těžkopádné firmy pronikavě zeštíhlují, rozkládají se na mnohem menší a mobilnější jednotky, které jsou schopny flexibilně využívat nových tržních příležitostí. Obrovité firmy minulosti přešly do podoby pružných sítí složených z malých, avšak vysoce kvalifikovaných jednotek, které si navzájem konkurují při produkci inovací.“¹⁵⁰ V důsledku flexibilizace pracovních procesů, geografické mobility a rapidizace konzumních praktik podle diktátu nového způsobu akumulace se proměňuje celá podoba globálního pracovního trhu na základě faktorů flexibility a mobility. Jedná se o důsledek, ale i samotnou podstatu ekonomické globalizace, která „umožňuje pevným jádrům korporací, které sídlí téměř výhradně v ekonomicky nejrozvinutějších zemích, rozmísťovat sítě svých subdodavatelů v zemích chudších.“¹⁵¹

Transformace, která proběhla v západních zemích, bývá označována jako postindustrializace, což vyjadřuje globální přesun průmyslu do zemí s nižšími pracovními náklady a prudký nárůst sektoru služeb. Flexibilní akumulace více reaguje na konzumní trh svojí schopností rychlé mobilizace potřeb a nutné kulturní transformace, podléhání rychle měnící se módám, což vytváří nově diverzifikovanou nabídku v sektoru služeb jako distribuce, transportace, nabízení osobních služeb jako součásti výroby, oblast financí, pojištění a realitního makléřství, ale součástí jsou i tradiční sektory jako zdravotnictví a vzdělání.¹⁵² Jako nezamýšlený důsledek přináší postindustriální společnost skutečnost „prohlubujících se sociálních nerovností a nárůstu chudoby a bídy, a to přímo uprostřed těch ekonomicky nejvyspělejších zemí.“¹⁵³

Pracovní postindustriální trh charakterizují různá rozmezí uplatňování flexibility, která nelze vyčerpávajícím způsobem obsáhnout už jen z důvodu, že právě flexibilita znamená možnost každé firmy nastavit své vlastní pracovní režim, pracovní kontrakty a produkční

¹⁵⁰ Keller, J. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*, c.d., s. 28.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 31.

¹⁵² Harvey, D. *The condition of postmodernity: an enquiry into the origins of cultural change*, c.d., s. 157.

¹⁵³ Keller, J. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*, c.d., s. 14.

podmínky. Typickým znakem je nárůst dočasných kontraktů jako důsledek flexibilizace práce, zduálnění ekonomického systému práce, kdy přibývá neformální, „černé“ práce, zhoršují se práva zaměstnanců, což negativně postihuje osoby na periferii pracovního trhu - ženy, imigranti, etnické minority. Beck zároveň upozorňuje na tzv. mýtus služeb o představě nahrazování absentujících pracovních míst z průmyslu a manuálního zpracování sektorem služeb. Realita má spíše podobu rušení již existujících pozic, či přesun do levnějších destinací¹⁵⁴ v důsledku technologické konkurence.

¹⁵⁴ Beck, U. *Moc a protiváha moci v globálním věku: nová ekonomie světové politiky*, c.d., s. 76-77.

3 GLOBALIZACE V UČEBNÍCH ZSV

Cílem této práce je vytvoření aktuálního učebního textu věnujícího se tématu globalizace a to především z hlediska dopadů globalizace na podobu sociální struktury západních společností. Za tímto účelem je nutné provést revizi současných učebnic ZSV a pracovat s těmi, které se globalizací v rámci nějaké oblasti zabývají. V těchto vybraných textech provedu kritickou analýzu, jejímž cílem bude zjištění, která hlediska globalizace jsou zdůrazňována a která naopak absentují, přičemž výchozím základem pro toto srovnání je předchozí část této práce reflektující podobu a vývoj debaty o globalizaci.

3.1. Předmět globalizace podle RVP

Rámcový vzdělávací program (dále RVP) vymezuje určité základní rámce vzdělávání pro jednotlivé etapy školního vzdělání podle školského zákona č. 561/2004 Sb. Na základě zásad stanovených státním RVP si školy zcela samostatně vytvářejí vlastní *školní vzdělávací programy* (dále ŠVP). Základními principy RVP pro gymnázia je vymezení základního rámce pro tvorbu ŠVP definováním základní vzdělávací úrovně, klíčových kompetencí, závazného vzdělávacího obsahu, zásad užití průřezových témat, podpory klíčového přístupu k realizaci vzdělávacího programu a také modifikací vzdělávacího obsahu pro žáky se speciálními potřebami a nadáním.¹⁵⁵

V rámci soustavy českého vzdělávacího systému je problematika ZSV vedena pod hlavičkou vzdělávacího oboru *Občanský a společenskovědní základ* (dále OSZ). Obsah tohoto oboru je rozdělen do šesti tematických okruhů, které by tak měly postihnout všechny společenskovědní disciplíny spolu s jejich občanským rozměrem. Okruhy jsou implicitně spjaty právě s nějakou určitou disciplínou: Člověk jako jedinec (psychologie); Člověk ve společnosti (sociologie); Občan ve státě (politologie); Občan a právo (právní teorie); Mezinárodní vztahy, globální svět; Úvod do filozofie a religionistiky. Ekonomický obor spadá pod svůj zvláštní vzdělávací obor *Člověk a svět práce*. Vzhledem k značné komplexnosti

¹⁵⁵ *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia* [online]. 2007 [cit. 2015-04-28].

Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPG-2007-07_final.pdf>. [online], s. 5.

oboru OSZ je „i s ohledem na proměnlivost společenských vztahů koncipován jako otevřený systém“¹⁵⁶, takže třeba právě mnohvrstevnatý proces globalizace se může prolínat všemi okruhy navzdory svému kategorickému zařazení do oblasti mezinárodních vztahů.

3.1.1 Globalizace jako součást okruhu *Mezinárodní vztahy, globální svět*

V disciplíně mezinárodních vztahů se na globalizaci nahlíží v rámci mezinárodního systému, který se zabývá vztahy a vzájemnými pozicemi různých aktérů v podobě národních států, mezinárodních vládních i nevládních organizací, ale i ekonomických nadnárodních korporací a sdružení. Z takovéto politické a ekonomické makro-úrovně má student posuzovat „projevy globalizace, uvede příklady globálních problémů současnosti, analyzuje jejich příčiny a domýšlí jejich možné důsledky.“¹⁵⁷ Obsah učiva je předestřen velice obecně odkazem k základním složkám, jakými jsou „příčiny, projevy, důsledky; globální problémy,“¹⁵⁸ takže se k tomuto tématu dá přistupovat z různých perspektiv a tematických okruhů podle určení ŠVP. Obdobnou volnost mají ve svém určení základních tematických složek a kategorií hodných zkoumání také učebnice, které jsou na školách užívány.

3.1.2 Globalizace jako průřezové téma *Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech*

Ve smyslu průřezového tématu se vyžaduje v oficiálních kurikulárních dokumentech „kritický pohled na aktuálně chápané globalizační a rozvojové procesy současného světa.“¹⁵⁹ Za tyto procesy se zde považuje zintenzivňující se vzájemné prolínání aktivit v rámci různých oblastí života jedince a společnosti stojících za vznikem specifických „globálních hospodářských, sociálních, politických, kulturních a environmentálních příznivých prvků a jevů, ale i problémů,“¹⁶⁰ spolu s významným dopadem evropské integrace. Realizace

¹⁵⁶ <http://clanky.rvp.cz/clanek/k/g/596/POJETI-VZDELAVACIHO-OBORU-OBCANSKY-A-SPOLECKOSKOVEDNI-ZAKLAD-V-RVP-GV.html/>

¹⁵⁷ *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia* [online]. 2007 [cit. 2015-04-28].

Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPG-2007-07_final.pdf>. [online], s. 42.

¹⁵⁸ Tamtéž.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 69.

¹⁶⁰ Tamtéž.

průřezového tématu se prosazuje zejména právě v oboru *Člověk a společnost*, který spadá pod předmět ZSV, ale jsou doporučovány i předměty z jiných oblastí, především *Geografie* a *Biologie*.

Ve výsledku se očekává, že žák na základě absolvování by měl být schopen především „chápat historickou kontinuitu v evropském a globálním kontextu ve vztahu k vývoji vlastního národa a státu (a) vnímat a hodnotit lokální a regionální jevy a problémy v širších globálních a evropských souvislostech.“¹⁶¹ Tomu by měly napomoci i tematické okruhy. *Globalizační a rozvojové projekty* by měly poskytnout teoretickou komplexní základ konceptu globalizace a to definováním toho, „jak se promítají vývojové procesy do každodenního společenského života.“¹⁶² Dále by měl tento okruh obsáhnout i historické přístupy ke globalizačním procesům, geografickou percepci dynamické proměny času a prostoru, také i postižení různých hledisek společenského rozvoje v globálních kontextech. Okruhem *Globální problémy, jejich příčiny a důsledky* cílí na vytvoření explanačního rámce pro proces nerovnoměrného vývoje světa zahrnující: „hospodářské, etnické, náboženské, ideologické, politické a kulturní konflikty,“¹⁶³ dále by měla představit rozdílné aspekty a hodnotící kritéria chudoby a bohatství, stejně jako nerovnost v ekonomickém ale i společenském životě obyvatel. V dalších okruzích (*Humanitární pomoc a mezinárodní rozvojová spolupráce; Žijeme v Evropě; Vzdělávání v Evropě a ve světě*) se těžištěm zájmu stává problematika lidského rozvoje a humanitární pomoci, evropská identita a možnosti jejích vzdělávacích programů.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 71.

¹⁶² Tamtéž.

¹⁶³ Tamtéž, s. 72.

3.2. Globalizace v současných učebnicích ZSV

3.2.1. Učebnice ZSV

Typy užívaných učebnic pro Základy společenských věd jsou na středních školách a gymnáziích zcela v kompetenci těchto institucí, obvykle vycházejí z požadavků a doporučení vyučujících. Ministerstvo školství pouze vydává doporučení, kterými potvrzuje schválení a formy, které odpovídají požadavkům českého vzdělávacího systému.

3.2.2. Výběrový vzorek

Obsah samotné výuky ZSV na středních školách a gymnáziích je tedy výsledkem a prací každé samotné instituce a jejího pojetí obecnějšího RVP, čemuž odpovídá i můj výběr školních učebnic. V rámci této práce jsem prostudoval všechny současné učebnice ZSV na českém knižním trhu a ty doporučené Ministerstvem školství, které obsahují buď povšechně občanskou a společenskovední nauku¹⁶⁴ a také ty, jež jsou profilované k mezinárodním vztahům¹⁶⁵, sociologii¹⁶⁶, filosofii¹⁶⁷ a ekonomii¹⁶⁸. Zároveň jsem zařadil učebnice, které jsou užívány na pražském Gymnáziu nad Štolou, kde jsem absolvoval svoji učitelskou praxi v předmětu ZSV.

3.2.3 Kritická analýza obsahu

V rámci prostudovaných učebnic jsem zjistil, že samotnému tématu globalizace se významněji věnují pouze dvě obecnější učebnice ZSV: *Občanský a společenskovední*

¹⁶⁴ Viz. Bartoníčková, K. *Občanský a společenskovední základ – přehled středoškolského učiva*, Brno: Computer Press, 2011. A také Blažková, M. *Odmaturuj! ze společenských věd*. Brno: Didaktis, 2008.

¹⁶⁵ Brázda, R. *Společenské vědy pro střední školy – 4. díl*. Brno: Didaktis, 2011. Köhlerová, T. a Moudrý, M. *Občanský a společenskovední základ*. Kralice na Hané: Computer Media, 2012.

¹⁶⁶ Buriánek, J. *Sociologie pro střední a vyšší odborné školy*. Praha: Fortuna, 2008. Novotná, E. *Základy sociologie*. Praha: Grada, 2008. Dufek, P. *Společenské vědy pro střední školy – 2. díl*. Brno: Didaktis, 2010. Köhlerová, T., Závodný Pospíšil T. a Závodná L. S. *Občanský a společenskovední základ. Sociologie, Média*. Kralice na Hané: Computer Media, 2013.

¹⁶⁷ Adamová, L., Dudák V. a Ventura V. *Základy filosofie. Etiky*. Praha: Fortuna 2004. Brázda, R. *Společenské vědy pro střední školy – 4. díl*. Brno: Didaktis, 2011.

¹⁶⁸ Horecký, J. *Společenské vědy pro střední školy – 3. díl*. Brno: Didaktis, 2011. Sojka, M. a Pudlák, J. *Ekonomie pro střední školy*. Praha: Fortuna, 2009.

základ¹⁶⁹ (dále jen OSZ) a *Společenské vědy pro střední školy 4. díl*¹⁷⁰ (SVSS) a také jedna ryze specializovaná *Učebnice globalizace*¹⁷¹ (UG).

V ostatních prostudovaných vybraných učebnicích nebyl globalizační proces nijak výrazně reflektován, v rámci nejnovější učebnice z roku 2013 *Občanský a společenskovědní základ*¹⁷² je tomuto tématu věnována jedna stránka¹⁷³ a krátká podkapitola o *Antiglobalistech*¹⁷⁴ v rámci tematizace sociálních hnutí.

Koncept globalizace je součástí učebnic ZSV až od roku 2011, což vzhledem ke zjištěním v předchozí části práce představuje poměrně pozdní zařazení a vypovídá buď o celkově pozdější aktualizaci a reflexi tohoto fenoménu, nebo také o menším objemu látky v rámci českých učebnic ZSV, ve kterých není dostatečný prostor, aby se globalizaci dostalo alespoň samostatného oddílu, který by mohl splňovat požadavky navržené v RVP.

3.2.3.1 Kategorické zařazení v rámci učebnice

Podle výše uvedeného návrhu RVP pro obor *Občanský a společenský základ* by se texty věnované globalizaci měly nacházet pod kategorií *Mezinárodních vztahů*. Ale současně vzhledem k pojmání globalizace i jako průřezového tématu, které by mělo pronikat celé středoškolské vzdělání, nemusí být řazeno pouze do jedné vyhraněné oblasti, ale ve smyslu globálních studií může být přítomné ve více oddílech. Z těchto důvodů zařazuji zjištění, ve kterých oddílech učebnic se nachází texty věnované globalizaci.

V těch učebnicích, které obsahovaly sekci o globalizaci, byly tyto oddíly součástí oddílu o mezinárodních vztazích. V OSZ se nachází v sekci nazvané *Občan, Evropa,*

¹⁶⁹ Bartoníčková, K. *Občanský a společenskovědní základ – přehled středoškolského učiva*. Brno: Computer Press, 2011.

¹⁷⁰ Brázda, R. *Společenské vědy pro střední školy – 4. díl, c.d.*

¹⁷¹ Hodač, J. a Kotrba, T. *Učebnice globalizace*. Brno: Barrister & Principal, 2011.

¹⁷² Köhlerová, T., Závodný Pospíšil T. a Závodná L. S. *Občanský a společenskovědní základ. Sociologie, Média*. c.d.

¹⁷³ Tamtéž, s. 20.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 21.

*mezinárodní společenství a svět*¹⁷⁵, zatímco v SVSS patří do oddílu *Planetární problémy*¹⁷⁶. Specializovanou učebnici UG celou věnovanou globalizaci v tomto členění nelze nijak kategorizovat, kriticky ji zhodnotím v kapitole věnované sémantické rovině zkoumaných textů.

3.2.3.2 Obsahová témata v učebnicích ZSV

3.2.3.2.1 Občanský a společenskovední základ – přehled středoškolského učiva

OSZ¹⁷⁷ předkládá na rozsahu dvou stran charakteristiku globalizace, její příčiny a projevy. Provádějí tak v rámci podkapitol o jejích příčinách, dopadech na demokratický stát a také na život občanů ČR a představují i hlavní kritiku tohoto procesu.

V úvodní definici je globalizace charakterizována jako „srůstání světa, proces sbližování kultur a ekonomik různých národů a států, tzv. zmenšování světa“¹⁷⁸. Dochází tak k vyzdvihování časoprostorové komprese reality a jejího vnímání, stejně tak důrazu na nárůst interkonexí mezi lidmi. V rámci výčtu příčin tohoto globalizačního procesu podtrhuje svoji koncepci v podstatě ve dvou rovinách. Jednou je technicko-komunikační o transformaci možností a limitů dopravního transportu a informační revoluci, kterou pojímá pouze nadhozením evoluce masových elektronických médií. Druhou rovinu tvoří ekonomická transformace představením liberalizace trhu a mezinárodního obchodu, virtuální charakter ekonomiky a tržní unifikaci a standardizaci (globálního) zboží.

Dopady globalizace na demokratický stát jsou prezentovány jako ztráta ekonomické moci v důsledku oslabení ekonomické kontroly z pozic národního státu oproti naopak sílícím nadnárodním korporacím. Upozorňují na nárůst sociálních nerovností mezi zeměmi Severu a Jihu, růst sociálních rozdílů pojímají i uvnitř státu jako důsledek fiskální krize, ale i absenci (státních) hranic a zodpovědnosti nadnárodních firem před dopady jejich jednání, především ekologického typu. Při líčení dopadů přímo na občany ČR jsou důsledky rozděleny podle

¹⁷⁵ Bartoníčková, K. *Občanský a společenskovední základ – přehled středoškolského učiva*, c.d.

¹⁷⁶ Brázda, R. *Společenské vědy pro střední školy – 4. díl*, c.d.

¹⁷⁷ Bartoníčková, K. *Občanský a společenskovední základ – přehled středoškolského učiva*, c.d. s. 214-216.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 214.

hodnocení, přičemž pozitivní se týká ekonomické liberalizace trhu, přičemž není výslovně deklarován rozdíl mezi ekonomickou postkomunistickou transformací a pronikáním globalizace, nebo případně jejich vzájemný vztah. Negativní rizika vykazují charakter ohrožení bezpečnostní (mezinárodní kriminalita, emigranti z rozvojové světa), ekonomická (levná konkurence firmám i pracujícím), ekologická a politická (ztráta národní suverenity). Chybí zde jakékoli sociální či filosofické důsledky jakkoli hodnocená, které by zahrnovaly sociální nerovnosti, otázku národní a globální kultury, transformace hodnot a jednání, de/legitimizace demokratického politického systému, proměnu pracovního trhu na jeho postindustriální úroveň.

Ani v krátké kapitole o kritice globalizace se nesoustředí na výše uvedené změny, ale poskytuje spíše deskripci mediálně reflektovaných antiglobalizačních aktérů a zabývá se jejich instrumentálním jednáním.

V kapitole, která následuje po té věnované globalizaci, se věnuje přehledu globálních problémů a na ni navazuje další podobná o trvale udržitelném rozvoji. Především ve výčtu globálních problémů explicitně opouští koncept globalizace jako celoplanetárního procesu propojování a vytváření globálních rizik. Obsahem kapitoly jsou ale právě důsledky procesu globalizace, stejně tak i ve smyslu globalizace jako způsobu porozumění událostem v jejich globálním kontextu, vzájemné provázanosti souvislostí a význam globálního pro lokální. Minimálně témata jako problematika globální bezpečnosti v podobě zbraní hromadného ničení, terorismu a organizovaného zločinu, globální demografické situace jako populační růst, imigrační vlny, šíření epidemií, reflexe narůstající celosvětové nerovnosti, ale i ekologická krize. Ta se již ve zmiňovaném pokračování o trvale udržitelném rozvoji přibližuje prostřednictvím globálních konferencí a realizací praktických etických zásad pro každodenní život jedince.

3.2.3.2.2 Společenské vědy pro střední školy – 4. díl

V rámci SVŠS¹⁷⁹ se na třech stranách o velikosti A4 se zabývá v podobě dvou kapitol: Globalizace a globálními problémy a Globální rizika, i když globální problémy jsou až součástí kapitoly o rizicích a nijak se nevyskytují v části, v níž je tento pojem explicitně jmenován v nadpise.

Globalizaci v krátké definici pojímá jako „proces prohlubování komunikačních, obchodních a kulturních vazeb mezi jednotlivými společnostmi, ekonomikami a kulturami“¹⁸⁰. Zároveň ale nabízí širší definování globalizace jako souhrnný pojem pro fenomény internacionalizace, transnacionalizace a integrace. Při bližší charakteristice těchto jevů odkazuje pouze na jejich projev v ekonomice, především intenzifikace propojenosti světového trhu a přesunutí ekonomické moci na nadnárodní aktéry. I výčet definičních znaků současné globalizace zůstává omezen na oblast finančních transakcí, mezinárodního obchodu, nákladů a zkrácení reakční doby. Operuje i s termínem toků jako fluktuace soukromého kapitálu v různorodých podobách a v závěru uznávají i efekt přelívání nových forem globalizované světové ekonomiky do dalších oblastí lidského jednání jako vzdělání, náboženství, životní prostředí, či kultury.

Implicitně zde celá koncepce globalizace odráží pouze její ekonomickou formu. Určitá abstraktnost a nevyprofilovanost takto prezentované koncepce globalizace naráží na problémy při snaze připomenout historické milníky globalizace. Vzhledem k tomu, že jejich definice implicitně popisuje účinky globalizace světové ekonomiky od osmdesátých let v podobě deregulace a transnacionalizace kapitálu, aniž by bylo toto časové hledisko někde predestřeno, působí dvě podkapitoly snažící se představit určité historické analogie globalizace značně chaoticky a v podstatě mají matoucí účinek. V historickém přehledu *milníků a předpokladů globalizace* se všechny vypsání události týkají rozvoje kapitalismu od 16. století do současnosti. Druhý oddíl vytčeného cíle v podobě zodpovězení otázky existence *staré globalizace* pouze popisuje expanzi mezinárodního obchodu v letech 1860-1914, kterou dává do souvislosti s globalizací jako její historickou analogii sdílející sice význam obchodní

¹⁷⁹ Brázda, R. *Společenské vědy pro střední školy – 4. díl, c.d..* s. 41-43.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 41.

propojenosti, jenže dosažené jinými mechanismy a způsoby. Z textu není zcela zřetelné, proč tuto prvotní intenzifikaci zahraničního obchodování nepředstavuje spíše jako zásadní předpoklad budoucí globalizace, namísto čehož nabízí poměrně neobjasněný a nepřilíš objasňující komparativně analogické modelování.

Na dalších dvou stranách se pod titulem *Globální rizika* nachází kombinace nastínění určité koncepce globálního myšlení, významu jednání z hlediska globálního i lokálního a globální problémy, které byly sice součástí titulku v předchozí části, ale nejsou v ní reálně přítomny. Problém nastává již při představení globálního myšlení, kdy nedostatečně rozlišuje epistemologickou rovinu, která se týká roviny vědomého vnímání a poznávání světa (reality) prostřednictvím určitého globálního kognitivního významového rámce, a rovinu ontologickou, která popisuje globální problémy jako relativně trvalé situace s globálním rozsahem a dopadem svých účinků. Základní globální problémy lidstva jsou definovány v oblastech životního prostředí (nedostatek vody, rozšiřování pouštních oblastí), k čemuž řadí i problém hladu v extrémně chudých oblastech jako obětí ekonomické globální nerovnosti. Kromě expanzivního růstu počtu celosvětových obyvatel, jsou vymezovány *societální hrozby* v podobě hrozby terorismu a šíření zbraní hromadného ničení.

Jako nástroj řešení globálních problémů je pojímán národní stát jako globální aktér, který na jedné straně hájí svůj národní zájem, na straně druhé svojí činností přispívá ke globální povaze světa. Zdůrazněna je role v ochraně životního prostředí, ale pouze v podobě řešení důsledků formou změny individuálního chování, u čehož rozlišuje motivace ideové a ekonomické a jejich vysvětlení ukazuje v rámci rozdílných mentalit a kultur národních států. Tím ale celou problematiku opět vrací do mocenských kompetencí národních aktérů bez nastínění významu globálních a transnacionálních uskupení či organizací. V krátké části o trvale udržitelném rozvoji a jeho praktickém řešení odkazuje na přínos kombinace státních regulativních praktik a volnotržní konkurence, které mají zajistit prosazení nejlepšího funkčního modelu ekologicky šetrné výroby. V dalším textu jsou ale státní intervence v oblasti zemědělský kritizovány za politický nástroj omezující svobodu volného trhu, který by v rámci svého ideálního fungování měl zvýhodnit dnes subvencemi v bohatých zemích poškozované státy. Za největší globální problém jsou považovány terorismus a možnost

vyschnutí ropných zásob, které je nabízeno jako téma k aktivní diskusi. Stejně tak i otázka nedostatku pitné vody v zemích třetího světa.

3.2.3.2.3 Učebnice Globalizace

Specifickou pozici v rámci sledovaných učebnic věnujících se globalizaci zastává poměrně ambiciózně nazvaná kniha *Učebnice globalizace*. Na více než třech stech stránkách lze očekávat pokus o vyčerpání a prezentaci hlavních oblastí globalizace, jejích rozměrů, historie či dopadů. Základní rozdělení má podobu sekcí o globalizaci obecně, ekologickém rozměru globalizace, sociálním rozměru a lidských právech. Zdá se být poněkud zvláštní absence samotné sekce analyzující ekonomický a politický rozměr globalizace, už jen z toho důvodu, že v předchozích učebnicích ZSV byla globalizace nahlížena právě především prizmatem ekonomiky a řazena do kategorie mezinárodní politiky.

V samotné části prezentující základní paradigma globalizace a jeho hlavní charakteristiky a vlastnosti je globalizace definována jako „nikým neřízený společenský, ekonomický a politický proces, který vede k posilování mezi (takřka) všemi zeměmi dnešního světa“.¹⁸¹ Následně představují v rámci předkládání příkladů různé předměty z každodenního života jedince (občas i doslovně studenta jako subjektu jejich učebního textu), které charakterizuje především tematizace národní různorodosti, ať již na příkladu původu vzniku různých předmětů každodenní spotřeby, nebo komparací různých světových měn. Autoři tak určitým způsobem vnímají navzdory své širší definici globalizaci jako zvýšení dostupnosti mezi národními státy a ekonomikami, ale v rámci zachování významu národní produkce a hodnot. Na úrovni odlišování rovin globalizace zdůrazňují autonomii sfér jako ekonomické, politické, sociální či ekologické.

V části věnované historickému původu globalizace v rámci svého popisu implicitně zaměňují proces globalizace s kapitalismem jako systémem tržní směny, jejíž formy nalézají dávno v historii a za globální rozmach považují zámořské objevy, které kapitalistické struktury jednání akcelerovaly a expandovaly do celého světa. Jejich vágní a rozostřená definice rozvoje globalizace naráží sama na své vlastní hranice, když při představování globálních problémů akcentují její časoprostorovou povahu ve smyslu fenoménu vykazujícího

¹⁸¹ Hodač, J. a Kotrba, T. *Učebnice globalizace*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 13.

permanentní zrychlování a zintenzivnění. Velkou část obsaženého výčtu globálních problémů potom zabírají různé podoby ekologické a environmentální krize, šíření pandemií.

V kontrastu s tím je celkem marginální prostor věnován migraci, světovou ekonomickou transformaci do současné podoby globálního kapitalismu staví na stejnou rovinu jako popis způsobu elektronického užívání platebního systému PayPal a otázku světové chudoby definují značně neurčitě metodikou finanční náročnosti osoby pro život, nebo dle přístupu k pitné vodě a hygienickým zařízením. Zcela matoucí je rámeček vysvětlující původ zadlužení rozvojových zemí jako důsledek arabské agrese ze sedmdesátých let. V podkapitole vymežující vztah globalizace a regionalizace se rozsáhle věnují jazykové heterogenitě, následně glocalizačnímu procesu ale již na úrovni mezistátních obchodních transakcí a redistribuční úrovni exportu a importu. V samém závěru představují princip nadnárodního na příkladu mocenského vlivu světových finančních investorů a představují i standardizované globální vzorce jednání na případu působení společnosti a produktu McDonalds.

Další části knihy se detailněji věnují *ekologickému rozměru globalizace, lidským právům a bezpečnosti a sociálnímu rozměru globalizace*. Zatímco úsek věnovaný ekologii charakterizuje především akcentace osobní spotřeby a polemika s konceptem globálního oteplování, v části o lidských právech se významně vytrácí prvek globalizace a stává se spíše dějinami daného diskursu. Sociální dimenzi globalizace dominují popis a výklad jednotlivých světových náboženství, krátce pojednává o demografickém vývoji světové populace a migračních tocích.

Etnocentrická perspektiva, která se prolíná celým učebním textem a neodděluje osvíceneckou modernitu od evoluční normativy aplikovanou na celosvětové dění, jednání a kulturní hodnoty. Obdobně výklad globalizace jako moderní dějiny současnosti (respektive 21. století).

4 UČEBNÍ TEXT NA TÉMA GLOBALIZACE PRO UČEBNICE ZSV

Základním cílem textu o globalizaci je aktualizace dosavadních přístupů provedená na základě teorií o globalizaci představených v teoretické části této práce. Cílem je zároveň vytvořit stručný a především čitelný text, proto nejsou jeho součástí odkazy na zdroje, které uvádím v předcházející teoretické části práce. Text je zároveň co nejvíc rozčleněný, což má umožnit jeho případnou redukci podle rozsahu v dané učebnici ZSV.

4.1 Definice globalizace (v 21. století)

Definice globalizace

Globalizace představuje komplexní proces, který zahrnuje vzájemné vztahy mezi globálními aktéry, jejich jednání a také sociální prostory, ve kterých se odehrávají.

Pojem globalizace může znamenat:

- masivní geografickou expanzi
- intenzivní mezinárodní obchodování
- globální propojení finančních trhů a růst moci nadnárodních koncernů
- informační a komunikační permanentní revoluci technologií
- univerzalizaci lidských práv
- obrazové toky globálního kulturního průmyslu
- polycentrizaci mezinárodní politiky
- existenci ne-státních nadnárodních aktérů
- globální rizika a chudobu
- celoplanetární ničení životního prostředí
- lokální transkulturní konflikty

V rámci globalizace se mění role národních států, které ztrácejí část své moci, suverenity a legitimacy, která byla historicky vymezena teritoriálně.

V tomto procesu *denacionalizace* se transformuje národní stát v nadnárodní prostor podstupováním dříve národně monopolizovaných kompetencí v ekonomické a zvláště finanční oblasti, politické moci, kulturně-informační sféře. Tyto vyvázané oblasti sociálního jednání jsou znovu spojovány v nadnárodním rámci prostřednictvím nadnárodních aktérů. Globalizace neznamena likvidaci všeho národního, ale nutnost národních institucí a aktérů vstupovat v rámci všech dimenzí do vztahů, konfliktů a prolínání se s v nadnárodních prostorech s nadnárodními aktéry, institucemi, jednotkami, identitami, způsoby života.

Globální integrace je nezvratná, protože znamená konec dosavadního ohraničení v podobě národních hranic, které nahrazuje neustálá sbíhání a konflikty mezi oblastmi lokálními a globálními.

Ačkoli globalizaci akceleroval především růst významu globální ekonomiky, nelze celý proces redukovat pouze na jeho ekonomickou dimenzi, protože se odehrává i v rámci ostatních oblastí včetně politicko-kulturní roviny v podobě proměny myšlení a vnímání dějů a událostí v globálním kontextu, takzvané globalitě.

Metafory globalizace

K postihnutí komplexního významu globalizace se užívá cyklus metafor, který globalizaci označuje jako proces přechodu z těžkého stavu v tekutý až po stav extrémní beztížnosti.

Zatímco svět minulosti charakterizuje zakotvenost a omezenost pohybu, především v důsledku existence bariér vystavených národními státy. Současné tendence globalizace ale směřují k přeměně původních pevných forem (solidity) ve jménu narůstající tekutosti (likvidity) v podobě volného pohybu lidí, věcí, informací a míst v globálním věku. V nejradiálnější podobě se hypermobilita těchto objektů označuje jako plynatost (fluidita).

Toky, proudy, bariéry

Toky představují pohyb lidí, věcí, informací a míst v rámci vzrůstající propustnosti globálních bariér, například jako bezbariérový průtok financí, nebo pronikání vln imigrantů.

Navzdory tezí o odstraňování limitujících bariér a hypotéze “odlehčování“, ale stále existují pevné struktury. Takovými jsou byrokracie, či hranice mezi národními státy, případně bariéra mezi globálním Severem a Jihem. Odstraňování bariér tak zároveň způsobuje vytváření nových, takže spíše než o mizení lze hovořit o prostorové reorganizaci. Globálnost se dále rozvíjí a expanduje jak po celém světě, tak i v rámci regionální expanze. Jejím nezamýšleným důsledkem je vytváření a protekce bariér, vznik dalších “pevných” forem a prohlubování globální nerovnosti.

Příkladem nového globálního aktéra je Evropská unie. Představuje strukturu, v jejímž rámci dochází k volnému pohybu osob a věcí, zároveň ale vytváří navenek bariéry. Ať již obchodního typu, kdy jsou její členové zvýhodňováni na úkor nečlenů. Fyzické bariéry mají podobu hranic EU, sociální bariéry fungují na bázi výhod občana EU, geografickou bariérou je například moře oddělující Evropu od Afriky, z níž míří emigrantské toky.

Globalizace přináší vznik a nárůst nových doposud neznámých typů bariér a limitů. Globální toky podléhají globálním aktérům, kteří tyto kanály tvoří. Například dohoda TIPP mezi USA a EU by měla odstranit obchodní a finanční regulace, které mají ekonomicko-právní povahu. V důsledku ale sama vytváří nové bariéry, například omezení nejen pro jedince, ale i samotné národní státy, které v této souvislosti podléhají nově nastavené legislativní soustavě pravidel a norem.

Globalizace nebo transnacionalizace?

Transnacionalizace popisuje proces překračování národních hranic. Problematickým na této koncepci je implicitní předpoklad, že tyto hranice zároveň musejí stále existovat, pokud mají být překračovány. Řešením je chápat transnacionalizaci jako předstupeň globalizační interkonexe, nebo určitou formu výkladu globalizace ve smyslu autonomizace sfér, v rámci kterých má význam zachování konceptů národního státu.

Ekonomická krize roku 2008 jako globální událost

Příkladem dosahu a vlivu globalizace se stala ekonomická krize, která proběhla během roku 2008. Představuje důsledek současné globální propojenosti naší planety, stejně jako sociální důsledky ekonomické krize. Počátek krize má kořeny v USA v roce 2007 jako důsledek vlny

propadlých hypoték, které byly původně nabízeny příliš chudým vrstvám populace, jež nebyly schopny zvládat splátkovou povinnost. Na podzim následujícího roku došlo ke krizi těchto subprimovaných (podhodnocených) hypoték, která se projevila zánikem všech velkých investičních bank obchodujících na americkém Wall Streetu. (Symbolickou událostí se stalo ztělesnění v podobě pádu hlavní/největší investiční banky Lehman Brothers dne 15.9.2008.) Koncem roku postihly potíže všechny segmenty ekonomiky USA, například krach velké automobilky General Motors. Problémy v rámci svého globálního šíření brzy ochromily i britskou ekonomiku, následně EU, především země jako Irsko, Španělsko, nebo ostrovní Island, jehož bankovní systém byl založen bankovních spekulacích na finančních trzích. Začátkem roku 2009 se potíže projevily i ve východní a jihovýchodní Asii v podobě poklesu exportu, také celkového objemu mezinárodního obchodu o třetinu. Výsledné součty MMF prohlašuje více než 50 biliónů dolarů za nenávratně ztracené, což se rovná velikosti celoroční světové produkce zboží a služeb. Světová banka označuje rok 2008 za první rok negativního růstu globální ekonomiky od druhé světové války.

Společenské důsledky krize: Nejviditelnějším problémem je strmý nárůst nezaměstnanosti. V Číně až 20 miliónů, v USA 5 miliónů, ve Španělsku postihuje nezaměstnanost téměř pětinu práceschopného obyvatelstva.

Reakce: Vzhledem k závislosti trvalé akumulace na koupěschopné poptávce spotřebitelů, podpořila americká vláda v roce 2008 své daňové plátce slevou na dani 600 dolarů. Na makroúrovni sanovala vláda dluhy amerických bank a ekonomiku povzbudila injekcí likvidity, aby stabilizovala pokračující oběh kapitálu a jeho akumulaci. Státní úhrada dluhů, ale prohloubila fiskální krizi sociálních států, přičemž některé státy (Řecko, Irsko, Španělsko) se dostaly na pokraj finančního bankrotu.

Interpretace: Význam této události spočívá v jejím globálním významu, který ukázal nakolik je současný svět vzájemně propojený. Dále poukazuje na efekty globalizace, kdy problémy z jednoho místa a oborové oblasti doslova (de)formuje zcela jiná místa a na první pohled nesouvisející dopady. Na případu globální finanční krize se vyjevila schopnost futuristické predikce a vhodnosti některých definic globalizace, stejně jako nevhodnost a nekompetentnost některých jiných.

4.2 Sociální prostory a omezení v globalizovaném světě

Mobilita jako stratifikační faktor

Všechny společnosti podléhají určitým druhům nerovnosti. V případě globalizovaného světa dochází ke společenské stratifikaci na základě mobility. Výsledkem je polarizovaná hierarchie, kde se na pomyslném vrcholu nacházejí globálně mobilní, pro které prostor ztrácí kvalitu omezení, jak ve své „virtuální“, tak i reálné podobě. Na druhé straně sociálního žebříčku naopak zůstávají „lokálně vázaní“, kteří jsou v uzavřeném reálném prostoru, který reaguje na každou změnu zasahující lokalitu, a oni zůstávají bez možnosti nějak změny významně ovlivnit.

V globalizaci se projevuje závislost prostoru na čase – lokálně vázaní žijí v prostoru, čas jim neutíká, nemohou jej ovlivnit.

Rozdíl sociálního postavení se projevuje při cestování jako překonávání prostoru: mobilní elita si cestování užívá, protože ji poskytuje luxus a zážitek, často se stává cílem cestování samo o sobě. Naopak pro globálně deklasované představuje cestování často nebezpečnou ilegální cestu, zadržení a často i deportaci.

Prostory v tomto pojetí jsou produktem sociálna, vyjadřují sociální strukturu a její asymetrii, například vznikem separovaných prostora, kde uvěznění je tou nejradikálnější formou prostorového omezení. I vzdálenosti se stávají sociálně relevantními, záleží na možnostech mobility a její kvalitě, nikoli na kvantitě vzdálenosti.

Separované prostory

Globalizace ve své negativní podobě vytváří separované prostory. Lidé jsou vyčleněni pouze do lokální (sociálními hranicemi) izolované oblasti, kde fungují podobně jako ve vězení. Tzv. proces *prisonizace* znamená, že se v omezených prostorech lidé přizpůsobují životu ve vězení tím, že si osvojují praktiky jednání a chování, normy a hierarchii hodnot typické pro toto prostředí, které jsou ale zcela odlišné od praktik prosazujících se za zdmi vězení v běžném světě. Tímto způsobem izolovanost v rámci vázané lokality v době globalizace zpětně ještě více posiluje vyřazení těchto jedinců ze světa, v němž vládne rychlost informací, vyvázanost a nezávislost.

Výsledkem omezených prostor je stav kriminalizace chudoby. Zločinnost se týká chudých a zdroje zločinnosti jsou lokální a lokalizované. V

Ve slovníku globality znamená imobilita určitý druh nepohyblivosti, která odráží neúspěch ve společnosti a nutnost ilegálního jednání bez možnosti úniku. Na obecnější rovině se problematika prostorově lokalizovaných projevuje v legislativní rovině. Snadno se přijímají postihující jednotlivce za „tradiční“ fyzické zločiny, ale při snaze postihnout složitější zločiny v podobě ilegálních kapitálových toků a přeshraniční kriminality vůbec neexistuje jednoznačná legislativa, stejně jako možnost globálního postihu.

Nerovnost až nerovnoměrnost ve světě

Otázka chudoby ve světě je často redukována pouze na problém hladu (800 tisíc trpících), ale jedná se složitější problematiku, která zahrnuje i další aspekty chudoby: otrěsné životní podmínky, nevyhovující bydlení, znečištěné a nebezpečné prostředí, nemocnost, nevzdělanost, agresivita, společenská anomie, rozpad rodin, nezaměstnanost, bezperspektivnost, nekvalitní stravování, absentující právní ochrana, pocit bezmoci.

Jak již ukázala problematika globálních a lokálních prostorů, globalizace zvýrazňuje společenské rozdíly, které lze zkratkovitě vyjádřit floskulí: bohatství je globální, bída lokální. Vyloučenými se stávají lidé neintegrování v rámci podmínek globální ekonomiky.

Ekonomická asymetrie

Vzájemné obchodní vztahy a závazky neprobíhají ve své globální rovině způsobem otevřené rovnosti, ale centralizují se a koncentrují dohromady v oblasti mocenských center mezinárodního obchodu. Poměr exportu a importu dosahuje u nejvyspělejších zemí nejvyšší míry v rámci vnitřních euroamerických trhů, takže efekt rostoucí míry bohatství opisuje geografické rozložení původních poměrů. Nerovnoměrný vývoj globalizace se potom odráží na dělení světa na bohatý Sever a chudý Jih.

Obrácený pohyb oproti proudění kapitálu bohatého světa, který z oněch center proniká dále do světa, vykonávají chudí emigranti z rozvojových zemí směřující v rámci masové migrace do zemí vyspělého světa.

4.3 Dopady a projevy globalizace v postindustriálních (západních) společnostech

Globalizace přináší problém pro dosavadní struktury národního státu, které v evropských zemích vznikaly po dobu 200 let během modernizace. Zde se od dob průmyslových a politických revolucí rozvinula moderní společnost s demokratickým politickým systémem a ekonomikou založenou na kapitalistické výrobní produkci, masovém konzumu a finančním sektoru, v němž probíhala směna.

Národní stát byl vždy vymezen svým teritoriem, nad nímž uplatňoval svoji svrchovanou moc. To na jedné straně vytvořilo systém mezinárodní politiky (současná podoba moderních států byla v podstatě vymezena Vestfálským mírem 1648), na straně druhé umožnilo koncentraci kapitálu a rozvoj kapitalistické ekonomiky.

Historicky západní společnost v rámci planety expandovala a kolonizovala ostatní země. Byly vytvořeny podmínky právě pro zavedení zdejšího způsobu politiky, produkce, kultury, vzorců života - norem, hodnot, sankcí, což byl určitý předstupeň globalizace.

Ekonomická globalizace

Jako reakce na zpomalení ekonomického růstu v průběhu sedmdesátých let v západním světě, který způsobily faktory jako silný sociální stát, rozvoj sektoru služeb, technologický a komunikační vývoj a masivní vstup žen na pracovní trh, transformoval ekonomiku do její *postfordistické* fáze. Reakcí zaměstnavatelů byl přesun výroby do zemí třetího světa z důvodů vyhledávání levnější pracovní síly, nižšího zdanění, nízké či úplné absence zaměstnaneckých práv, či ekologických regulací.

Západní státy se snaží reagovat adaptací na takto vystavované podmínky zmírňováním regulí práv pracujících v podstatě konkurenčním bojem s nabídkami zemí ze třetího světa, kam je průmysl vyvážen. Ekonomická globalizace umožňuje pevným jádrům korporací, které sídlí téměř výhradně v ekonomicky nejrozvinutějších zemích, rozmísťovat sítě svých subdodavatelů v zemích chudších. Nebývalá prostorová disperze ekonomických aktivit je tak doprovázena podobně nebývalou koncentrací v oblastech kontroly, vlastnictví a přivlastňování profitu.

Dopady globalizace v západních společnostech

Ekonomické bohatství roste rychleji než počet obyvatel, přibývá počet světových miliardářů, zároveň ale i nesrovnatelně roste počet nezaměstnaných, deklasovaných chudých vrstev, které ani zaměstnání nedokáže ochránit před dopady tržních rizik. Roste tak sociální propast mezi bohatou elitou izolovanou v chráněných komplexech a chudými vrstvami lokalizovanými v separovaných oblastech. Vysoká nezaměstnanost ve třetím světě a post-komunistických zemích si vynucuje opatření v podobě snižování mezd, nabízení investičních pobídek, snižování standardu jak v oblasti pracovní legislativy a další pro-ekonomických opatření na úkor systému pojištění, jak jej zajišťoval sociální stát.

V nejvíce postižených odvětvích se šíří neplnohodnotné pracovní úvazky, které vedou až k prekérní práci. V postindustriální éře dochází v oblasti práce k výraznému nárůstu neplnohodnotných forem zaměstnání, což mimo jiné ohrožuje systémy financování sociálního státu. Jako nezamýšlený důsledek přináší postindustriální společnost skutečnost prohlubujících se sociálních nerovností a nárůstu chudoby a bídy, a to přímo uprostřed těch ekonomicky nejvyspělejších zemí. Inovace práce ale také vytváří úspěšnou globální vrstvu symbolických analytiků.

Globální aktéři ve světě

Mezinárodní finanční organizace jako Mezinárodní měnový fond (MMF) a Světová banka, které v rámci svého organizačního řízení a prosazované politiky nejsou příliš mezinárodní, zastupují totiž zájmy kapitalistické společnosti západu. Jejich dohody mají charakter kodifikace tržního (ekonomického) prostředí upřednostňující svobodu podnikání nadnárodních korporací bez státních regulací daného trhu, případně jakýchkoli zásahů. Pokud by tyto země nepřistoupily na dané podmínky, znemožnilo by jí to možnost obchodovat s EU či USA.

Globalizace v rozvojovém světě

Náš pohled na jiné části světa podléhá často *eurocentrismu*, teda takovému vnímání celého světa v kognitivním rámci euro-americké civilizace a jejích hodnot, norem a významové relevance. Fyzickou formou je následný *neokolonialismus*, který má podobu zavádění a udržování severních společenských systému skrze globální kapitalismus a politiku globální hegemonie euroamerické společnosti.

Problematikou vstupu do prostředí jiných kultur a společností je neakceptace výkladu světa v kategoriích východu, Jihu, rozvojových zemí. Eurocentrická perspektiva nabízí obrazy těchto zemí jako chudých, zaostalých, ne-moderních společností, které jsou založeny na tradicích, zvycích.

Kulturní etnocentrické vzorce stereotypizující obyvatele jiných částí planety jsou akceptovány i imigranty z těchto zemí, například black culture v USA, která určitým způsobem reinterpretuje Afriku v rámci perspektivy amerických afroameričanů. Globálně svoji představu šíří a importují skrze kulturní produkci i do těchto zemí, kde se stávají součástí pohledu na sebe sama a v podstatě tak potvrzují původní zkřivené zrcadlo náhledu. Základem je totiž ne-identita s americkou kulturou a produkcí černé estetiky založené ale na reakci na americký hodnotový a zkušenostní systém, nikoli Afriku, reálně nepoznanou.

4.4 Dopady globalizace v české společnosti

Globalizace v ČR

Pokud byla globalizace představena jako rozrušování národních hranic a kontur celkového chápání sociálního světa v uzavřeném teritoriálním rámci národního státu, potom mluvit o globalizaci, jejích projevech a dopadech v české společnosti působí jako *contradictio in adjecto*. Ale globalizace znamená mnohorozměrnost a v podstatě vzájemné prolínání se různých časo-prostorových dimenzí, významových rámců, takže lze uchopit prostor české společnosti a nahlédnout patřičně určitou dynamiku globalizace na vzájemném prolínání se českou populací. Na jedné straně její diferenciaci v globalizačním diskursu, konflikty a akty, k nimž dochází, na straně druhé ale i produkci nových enkláv a reakci v podobě re-nacionalizace české společnosti, stejně jako samotné sebepotvrzující se vnímání vůbec jako české společnosti. Není samozřejmě možné postihnout všechny relevantní roviny a odrazy globalizace, takže budou představeny spíše nové síly a aktéři globalizace, jež se významně podílejí na společenských procesech a performování sociálního prostředí v ČR.

Objevení (se) globalizace

V českém prostředí se problematika globalizace nijak výrazně nereflektovala až do roku 2000, kdy se konala zasedání MMF v Praze, které přineslo obrovskou vlnu odporu. Předtím byla globalizace nahlížena nereflektovaně jako součást ekonomické transformace při přechodu na ekonomiku volného trhu. Jednalo se i o důsledek post-socialistického charakteru českého státu, který v průběhu devadesátých let prošel ekonomickou transformací, během níž zavedl kapitalistickou ekonomiku. Součástí integrace mezi západní vyspělé země byla kulturní rovina, při níž proběhla určitá *westernizace* české společnosti, tedy přijetí hodnot liberální demokracie. Protesty proti globalizaci tak byly prvním výraznějším odmítnutím ekonomického směřování ČR na jejím území.

Dopad globalizace na pracující

Důsledek globální konkurence pro pracující se projevuje na jedné straně rostoucí absencí ochrany jejich pracovních práv ze strany státu, stejně jako horšící se nabídka pracovních pozic. Ty potom představují nízké mzdové podmínky, případně vyplácení hlavně v podobě nejistých bonusů, neplnohodnotné pozice v podobě půl-úvazků, prací na dlouhé a časté směny, absence benefitů, různých druhů přídatků, například na dovolenou, či nemocenskou. Při vykonávání takových neplnohodnotných prací zároveň ztrácejí nárok na sociální příspěvky ze strany státu. V podstatě tak globalizace přenáší podmínky konkurující levné a bezprávné pracovní síly třetích zemí do zemí, ze kterých by za dosavadních podmínek výroba byla přesunuta.

Sociální stát se tak dostává do ambivalentní pozice v situaci, kdy poskytnutím různých výhodných položek zajistí účast nadnárodní firmy na svém pracovním trhu, čímž poskytne svým občanům možnost pracovních míst, ale zároveň za podmínek, kdy ztrácejí výraznou ochranu svých pracovních a sociálních práv. Jejich garanci poskytující stát v důsledku oněch pobídek nemá (kvůli nízkým či žádným daňovým odvodům) z čeho financovat.

Transmigrace v Česku

Migranti směřující do ČR a vytvářející transmigrační nadnárodní prostory vzájemných vztahů mají podobu především ukrajinských *gastarbeitřů* a vietnamských enkláv. Obě skupiny

představují na obecnější rovině dvě různé migrační strategie, kdy ale společným hnacím motorem jejich přeshraničního pohybu je pracovní migrace. Zatímco ukrajinští pracovníci zajišťující levnou pracovní sílu především v rámci stavebního průmyslu jsou představiteli mezinárodní konkurence pracovní síly a v rámci českého pracovního trhu se pohybují téměř povětšinou v neformálním prostředí černého trhu. Jejich zprostředkující institucí jsou mafiánské struktury, které v podstatě poskytují ochranu a pojištění namísto státu. Motivací daných dělníků je možnost finančního výdělků posílaného své rodině na Ukrajinu, kam mají v úmyslu se vrátit.

Vietnamská subklutura se naopak asimuluje do české společnosti migrací celé rodiny bez plánování budoucího návratu do své země původu. V současné době se integrují již druhou generací narozenou v českém prostředí, která již opouští prostředí maloobchodu a stravovacích služeb, které jsou pro jejich rodiče typické. Jejich obchodní (pracovní) úspěch je založen na poskytování levné práce přesahující limity typických pro průměrného českého pracovníka, když dosahují masivních přesčasů, sedmihodinového pracovního týdne a určitého typu úslužnosti. Navzdory celkem úspěšné integraci vytvářejí etnicky homogenní enklávy a neoficiální sdružení poskytující jim širokou platformu vzájemného setkávání a koexistence.

5. SLOVNÍK GLOBALIZAČNÍCH POJMŮ

Bumerangový efekt: proces, při němž se producenti rizik, ale i ti, kteří se jim snaží vyhnout, jsou těmito riziky zasaženi v důsledku jejich globálního dopadu.

Deteritorializace: zmenšování vlivu zeměpisných omezení, distancí a fyzických aktérů a jejich prostorových ohraničení na jednání sociálních aktérů a jejich vztahy.

Externality: přesun nákladů na činnost na jiné aktéry, například odliv globálního kapitálu musí doplácet občané a lokality postiženého sociální státu.

Globalizace: celoplanetární proces rostoucí vzájemné propojenosti lidí, věcí, míst a informací prostřednictvím různých toků, ale i vytvářením bariér.

Globalismus: způsob myšlení sociálně jednajících a rozhodujících jedinců a skupin, organizací či institucí doprovázený úsilím reflektovat vlastní možnosti, prostředky a cíle jako výsledky ovlivnění globalizační vzájemnou závislostí.

Globální vesnice: termín kanadského teoretika Marshalla McLuhana, který vyjadřuje propojenost světa prostřednictvím komplexního systému mediálních sdělení a obrazů.

Globalofilie: vyzdvihování pozitivních aspektů globalizace směřujících k růstu ekonomického prospěchu a šíření demokracie.

Globalofobie: zdůrazňování negativních aspektů globalizace, především z hlediska nerovného dělení bohatství vedoucí k rostoucím světovým nerovnostem.

Glokalizace: adaptace obsahu globálních koncernů lokálním kontextům.

Konvergence: nárůst homogenity (sblížování) prostřednictvím globalizačních toků.

Kulturní hybridizace: vzájemná integrace globálních a lokálních kultur vytvářející jedinečné kombinace.

Mcdonaldizace: proces celosvětového šíření racionalizovaných praktik symbolizovaných americkou fast-foodovou produkcí.

Mobilita: základní stratifikační faktor v rámci globalizovaného světa.

Offshore outsourcing: přenos práce a daňové povinnosti do výhodnějších regionů, než ze kterého daná společnost reálně pochází.

Pasti chudoby: Koncentrace chudoby v rámci chudých oblastí, což snižuje šance tyto oblasti opustit.

Transnacionalita: nárůst nových komunit a sociálních skupin poskytujících nové sociální identity a vztahy, které nejsou definovatelné prostřednictvím národního státu.

ZÁVĚR

Záměrem této práce byla reflexe dosavadního vědění o fenoménu globalizace v podobě teorií, které se jí věnovaly. Představil jsem určitý vývoj debaty a diskusí globalizace, různorodost pokusů o její definování, ideologické postoje, které jsou s tímto jevem spjaty a vyvolávány, různé způsoby kategorizace a přístupů v rámci jednotlivých vědeckých disciplín. V rámci prezentace současných teorií jsem se zabýval oblastí časoprostorové transformace, která v podstatě definuje historické místo globalizace, ale i její charakter. Dále jsem představil základní metafory, prostřednictvím kterých je globalizace a její povaha obvykle vysvětlována. Zároveň jsem se snažil o načrtnutí problematiky mocenské asymetrie a nerovnosti v celoplanetárním měřítku a její důsledky pro politiku vedenou v globálním prostředí 21. století. Ukázal jsem i kulturní rovinou globalizace v podobě kontrastních pojetí homogenizace světové kultury, nebo naopak zmnožení a podpory její multikulturní heterogenity. Podobně polarizovaná je i debata, která řeší roli národního státu v globalizovaném světě, konkrétně jeho zánik, nebo významnou proměnu dosavadní pozice, jíž se doposud těšil. Také poukazuji na problematiku zabývající se riziky, ať již na rovině individuální v podobě procesu v současnosti dominantního procesu individualizace, ale i s tím související rovinou globálních rizik, která se retroaktivně dotýká životních strategií, které jedinci v globalizovaném světě zaujímají. Nakonec se snažím poukázat na sociální dopady ekonomické roviny globalizačního procesu v rámci vztahu kapitálu a práce a dopadů na sociální strukturu.

V další části práce analyzuji učebnice ZSV z hlediska obsahu, který věnují procesu globalizace. U tradičně pojatých učebnic narážím na významnější reflexi globalizace ve dvou případech. Navíc představuji i ucelenou učebnici, která se specializuje pouze na globalizaci. Výsledně nacházím v učebnicích především ekonomické pojetí globalizace, které se často mísí s epistemologickou rovinou vnímání reality jako globální. Hlavní potíž vidím v malém prostoru, který tak komplexní a složitý proces v rámci učebnic dostává. Tím se ale dotýkám celého problému velkého vědomostního objemu ZSV, které má ve školních osnovách omezený prostor.

Na základě velikosti prostoru, který zaujímají texty o globalizaci v současných učebnicích ZSV jsem v rámci svého textového příspěvku k osvětlení této problematiky

přistoupil se snahou představit v několika fragmentech hlavní části, ke kterým jsem se dostal v teoriích o globalizaci. Akcentoval jsem především proměnu pracovního trhu a reflexi globalizace v západních zemích, z globálního pohledu zemích Severu a také české společnosti. V rámci příkladu globální události jsem jako příklad předložil ekonomickou krizi z roku 2008, s jejímiž důsledky se nejen česká ekonomika vypořádává dosud. Kromě tohoto konkrétního příkladu jsem se snažil držet v určité abstraktní rovině, která sice může být pro středoškolské studenty náročnější, ale na jedné straně se ZSV učí na gymnáziích, kde lze pracovat s předpokladem vyšších studijních nároků kladených na žáky, a také na straně druhé dává lektorovi dostatek prostoru danou látku aplikovat na konkrétních a av té době aktuálních příkladech empirické povahy.

Osobně myslím, že studium globalizace naráží na stejný problém jako ostatní sociální vědy, které se snaží kriticky reflektovat žitou realitu. Na jedné straně se může jevit zbytečné zabývat se zcela zjevnými věcmi a událostmi, které nás každodenně obklopují, na straně druhé odrazuje abstraktní charakter sociálněvědních teorií, který zdánlivě v distanci od každodenní zkušenosti může působit až příliš vzdálené realitě. Přitom globalizace jako proces, projekt i ideologie ovlivňuje náš každodenní život výrazněji, než vůbec mohou stíhat dostatečně reflektovat jak „konkretizující“ média, tak i „abstrahující“ teorie. Přitom novost a čerstvost disciplíny globálních studií, která se snaží o transdisciplinární přístup v tak komplexní problematice globalizace, je také zdánlivá, vzhledem k tomu, že předmět jejich bádání ovlivňuje již druhou generaci lidí, kteří v této specifické éře vyrůstají.

RESUMÉ

Cílem této práce je reflexe procesu globalizace a na jejím základě vytvoření učebního textu v rámci předmětu Základy společenských věd. Účelem jednotlivých kapitol je reflektovat vývoj a podobu procesu globalizace do současné podoby, kterou se zabývá odborná teoretická literatura. Důraz je kladen na aktualizaci a kritickou reflexi současného vědění, které akcentuje především vliv na podobu sociálních struktur a jednání globálních aktérů. Výsledkem práce je učební text, který odráží zjištěné skutečnosti o současné podobě globalizace.

Ve svém úvodu se tato práce zabývá kategorizací globalizace, přístupy různých disciplín při jejím studiu, vývojem a podobou globalizační diskuse a různé formy její definice. V další části představuji teorie, které nahlížejí globalizaci v oblasti časo-prostorového uspořádání, globalizačních metafor, mocenské a politické asymetrie, otázky kulturní homogenity a heterogenity ve světě, problematiky role národního státu a ekonomických dopadů na sociální strukturu. V následující kapitole představuji kritickou analýzu obsahu dosavadních textů v učebnicích ZSV. V závěrečné části práce prezentuji svůj vlastní učební text o globalizaci, který vychází z předchozího teoretického studia.

SUMMARY

The aim of this paper is the reflection of the globalization process and on this basis to create scholastic text in the subject of social sciences. The various chapters reflect the evolution of globalization in its current form, which is presented in the academic theoretical literature. Emphasis is placed on actual and critical reflection of current knowledge, which accent mainly influence on the social structures and practices of global actors. The result of this paper is a textbook that reflects the findings of the present form of globalization.

The introduction of this paper presents the categorization of globalization approaches of various disciplines, development and form of globalization debates and various forms of its definition. The next section presents a theories, which view globalization in the time-space arrangement, the metaphors of globalization, power and political asymmetry, the problems of

cultural homogeneity and heterogeneity in the global world, the issue of the role of the nation state and the economic impact of globalization on the social structure. The next chapter presents a critical analysis of the content in current scholastic texts in social science textbooks.. In the final part I present my own teaching text on globalization, which is based on previous theoretical studies.

POUŽITÁ LITERATURA

BAUMAN, Zygmunt a [z anglického originálu přeložil Miloslav Petrusek]. *Globalizace: důsledky pro člověka*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1999, 157 s. ISBN 8020408177.

BECK, Ulrich a [z německého originálu přeložil Marek Pavka]. *Co je to globalizace?: omyly a odpovědi*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, 191 s. ISBN 9788073251239.

BECK, Ulrich a [z německého originálu přeložili Alena Bakešová a Vladimír Jochmann]. *Moc a protiváha moci v globálním věku: nová ekonomie světové politiky*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, 460 s. ISBN 9788086429670.

BECK, Ulrich a [z německého originálu přeložil Otakar Vochoč]. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, 431 s. ISBN 8086429326.

BONDY, Egon. *Cybercomics*. Brno: Zvláštní vydání--, 1997, 293 s., [20] s. obr. příl. ISBN 8085436604.

BONDY, Egon a Jan BURIAN. *O globalizaci*. 1. vyd. Brno: L. Marek, 2005, 152 s. ISBN 8086263606.

FERGUSON, James. *Global Shadows: Africa in the Neoliberal World*. 1. Ed. Durham: Duke University Press, 2006.

FOUCAULT, Michel a [z francouzského originálu přeložil Otakar Vochoč]. *Archeologie vědění*. V Praze: Herrmann & synové, 2002, 318 s.

FRASER, Nancy a Axel HONNETH a [z anglického originálu ... a německého originálu ... přeložila Alena Bakešová a Marek Hrubec]. *Přerodělování nebo uznání?* Vyd. 1. Praha: Filosofie, 2004, 333 s. ISBN 8070072008.

FUKUYAMA, Francis a [z anglického originálu přeložil Michal Prokop]. *Konec dějin a poslední člověk*. Vyd. 1. Praha: Rybka Publishers, 2002, 379 s. ISBN 8086182274.

- GIDDENS, Anthony a [z anglického originálu přeložil Karel Müller]. *Důsledky modernity*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998, 195 s. ISBN 8085850621.
- MEZŘICKÝ, Václav. *Globalizace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003, 147 s. ISBN 8071787485.
- HARVEY, David. *Rebel cities: from the right to the city to the urban revolution*. New York: Verso, 2012, xviii, 187 s. ISBN 9781844678822.
- HARVEY, David. *The Condition of postmodernity: an enquiry into the origins of cultural change*. Oxford: Basil Blackwell, 1990, i-ix, 378 s. ISBN 0631162941
- CHANDA, Nayan. *Bound together: How Traders, Preachers, Adventurers, and Warriors Shaped Globalization*. New Heaven: Yale University Press, 2007.
- KALDOR, Mary. *Global civil society: an answer to war*. 1st pub. Cambridge: Polity Press, 2003, viii, 189 s. ISBN 0745627587.
- KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, 529 s. ISBN 8086429342.
- KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011, 211 s. ISBN 9788074190445.
- KELLER, Jan. *Vzestup a pád středních vrstev*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, 123 s. ISBN 8085850958.
- LIPOVETSKY, Gilles a [z francouzského originálu přeložil Martin Pokorný]. *Říše pomíjivosti: móda a její úděl v moderních společnostech*. V českém jazyce vyd. 2. Praha: Prostor, 2010, 425 s. ISBN 9788072602292.
- MEADOWS, Donella H, Jørgen RANDERS a Dennis L MEADOWS. *Limits to growth: the 30-year update*. London: Earthscan, 2005, xxii, 338 s. ISBN 1844071448.
- MEZŘICKÝ, Václav. *Globalizace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003, 147 s. ISBN 8071787485.
- MCLUHAN, Marshall a [z anglického originálu přeložil Miloš Calda]. *Jak rozumět médiím: extenze člověka*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1991, 348 s. ISBN 8020702962.

SASSEN, S. *Globalization and its Discontents: Essays on the New Mobility of People and Money*. 1st ed. New York: The New Press, 1998.

SUŠA, Oleg. *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2010, 350 s. ISBN 9788070073209.

ŠTĚTKA, V., *Od imperialismu ke globalizaci: paradigmatické proměny a současné trendy ve výzkumu mezinárodní komunikace*. Mediální studia, 2007, 1.

REICH, Robert B. a [z anglického originálu přeložil Miloš Calda]. *Dílo národů: příprava na kapitalismus 21. století*. Vyd. 1. Praha: Prostor, c1995, 353 s. ISBN 8085190346.

RITZER, George. *Globalization: a basic text*. 1st ed. Malden, Mass.: Wiley-Blackwell, 2010, xvi, 592 s. ISBN 9781405132718.

RITZER, George a Věra TOPILOVÁ. *Mcdonaldizace společnosti: výzkum měnící se povahy soudobého společenského života*. 1. vyd. Praha: Academia, 1996, 176 s. ISBN 8020010750.

ROBINSON, William I. a [z anglického originálu přeložil Rudolf Převrátíl]. *Teorie globálního kapitalismu: transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2009, 362 s. ISBN 9788070073056.

VAROUFAKĚS, Gianēs a [z anglického originálu přeložil Rudolf Převrátíl]. *Globální minotaurus: Amerika, Evropa, krize a budoucnost globální ekonomiky*. Vyd. 1. Praha: Rybka Publishers, 2013, 276 s. ISBN 9788087067093.

WAGNER, Peter. *A sociology of modernity: liberty and discipline*. London: Routledge, 1994, xv, 267 p. ISBN 0-415-08185-8.

WALLERSTEIN, Immanuel a [z anglického originálu přeložil Rudolf Převrátíl]. *Utopistika. Historické rozhodování ve 21. století*. Translated by Rudolf Převrátíl. Vyd. 1. Praha: :intu:, 2006.

POUŽITÉ UČEBNICE

ADAMOVÁ, Lenka, Vladislav DUDÁK a Václav VENTURA. *Základy filosofie, etiky: základy společenských věd: pro střední školy*. 4. vyd. Praha: Fortuna, 2004, 149 s. ISBN 807168905x.

BARTONÍČKOVÁ, Klára. *Občanský a společenskovědní základ – přehled středoškolského učiva*. 1. vyd. Brno: Computer Press, 2011, 272 s., ISBN 9788025126318.

BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Testy. Odmaturuj! ze společenských věd*. Vyd. 1. Brno: Didaktis, 2008, 160 s. Odmaturuj!. ISBN 978-80-7358-118-3.

BRÁZDA, Radim. *Společenské vědy pro střední školy – 4. díl*. Vyd. 1. Brno: Didaktis, 2011, 95 s. ISBN 9788073581756.

BURIÁNEK, Jiří. *Sociologie: pro střední a vyšší odborné školy*. 3. vyd. Praha: Fortuna, 1996, 127 s., ISBN 8071683043.

DUFEK, Pavel. *Společenské vědy pro střední školy – 2. díl*. Vyd. 1. Brno: Didaktis, 2010, 87 s. ISBN 9788073581527.

HODAČ, Jan a Tomáš KOTRBA. *Učebnice globalizace*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2011, 308 s. ISBN 9788087474334.

HORECKÝ, Jan. *Společenské vědy pro střední školy – 3. díl*. Vyd. 1. Brno: Didaktis, 2011, 95 s. ISBN 9788073581633.

KÖHLEROVÁ, Tereza a Marek MOUDRÝ. *Občanský a společenskovědní základ*. Vyd. 1. Kralice na Hané: Computer Media, 2012, 104 s. ISBN 9788074021213.

KÖHLEROVÁ, Tereza, Jan ZÁVODNÝ POSPÍŠIL a Lucie Sára ZÁVODNÁ. *Občanský a společenskovědní základ*. Vyd. 1. Kralice na Hané: Computer Media, 2013, 92 s. ISBN 9788074021480.

NOVOTNÁ, Eliška. *Základy sociologie*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008, 191 s. ISBN 9788024723969.

SOJKA, Milan, PUDLÁK, Jan. *Ekonomie pro střední školy*. 5. vyd. Praha: Fortuna, 2009, 191 s., ISBN 9788073730130.